

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

İSLAMİ İLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Islamic Sciences Researches

مجلة بحوث العلوم الإسلامية

Cilt
Volume
المجلد

2

Sayı
Issue
العدد

4

Bahar
Spring
الغريف

2018

LOKMAN SURESİ 34. AYETİN KELAMİ AÇIDAN YORUMU

Selim Gülverdi*

Öz

Gayb, her insanın merak ettiği bir konudur çünkü insanın doğasında var olan bilinmeyi öğrenme isteği ve gelecekte ne olacağını merak etme durumu insanı tarih boyunca her zaman bu konuyla ilgilenmeye sevk etmiştir. Gayb insanlık tarihi kadar eskidir diyebiliriz. Tarih içerisinde insanlar gayb konusunu çözmek için kâhin, münecim ve arraf gibi gaybı bildiğini iddia eden kişilere yönelmişlerdir. Ancak ilahi dinler, gaybın Allah'ın tekelinde olduğunu, O'ndan başka kimsenin gaybı bilemeyeceğini çünkü gaybı bilmenin ancak Allah'ın bir sıfatı olduğunu ve bir kimsenin bu iddiada bulunmasının Tevhide aykırı olduğunu belirtmişlerdir. İslam literatüründe “*muğayyebt-ı hamse*“ olarak isimlendirilen ve Lokman Suresi 34. ayette yer alan “*Kıyametin ne zaman kopacağı, yağmurun ne zaman yağacağı, rahimlerdekini cinsiyeti, bir kimsenin yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği*” meselesinde İlk dönem müfessir ve muhaddisleri ile bilim ve teknolojinin geliştiği çağımızdaki İslam alimlerinin izahları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle Tevhide hâle gelmemesi için bu problemi kelami açıdan ele alarak çözmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Gayb, Muğayyebat-I Hamse, Kâhin, Arraf.

---

* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sgulverdi67@gmail.com

---

Adiyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İslami İlimler Araştırmaları Dergisi

22-58, (2/2018)

THE INTERPRETATION OF THE LOKMAN 34

Abstract

The unseen is a subject that everyone is curious about as the desire to learn the unknown and wonder about future in human nature has pushed the people to be interested in the subject. We can say that the unseen is as old as human history. Throughout history people have consulted the people such as soothsayers, psychics fortune tellers who claim to know the unseen. But the divine religions have stated that the unseen is under the control of Allah and no one else can know about the future as knowing the unseen is only an adjective of his and it is against the Tawhid for one to claim this. There are important differences between the explanations of first era hadith scholars, Koran interpreters and Islamic scholars in our scientifically and technologically developed era on the subject "Mugayyibat-ı Hamse" (The five things of unknown for unseen) as stated in Islamic literature in Lokman Surah 34. verse as "When the doomsday will come, when the rain will fall, the genders in wombs, what a person will earn tomorrow and where he/she will die". We will try to solve this problem by handling in kalam perspective in order to prevent any damage to Tawhid with the development of science and technology.

Key Words: Unseen, The Five Things Unknown Of Unseen, Psychic, Fortune Teller.

GİRİŞ

Gayb her insanın merak ettiği bir şeydir. Tabiatıta her şeyin bir bilinen ve bir de bilinmeyen bir tarafı var, İnsanda da sürekli gizemli olanı bilme merakı vardır. Allah Teâlâ'nın insanı bu merakla ve tabiatındaki eşyayı da kısmen gizemli yaratmasının kuşkusuz birçok hikmetleri vardır. Ancak gayb duyular üstü alemin bilgisi ve geleceğe ait bilgi olduğu için Allah, Kur'an'da “*gaybı Allah'tan başka kimse bilemez*” diyerek insanların gaybı bilemeyeceğini ve bu konuda O'nun peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği haberlere inanmalarından başka bir yolun olmadığını belirtmiştir. Gayb yok olan değildir, aksine var olup örtülü olandır. Gayb bizim için vardır, Allah için böyle bir şey düşünülemez. Kelamcılar gayb meselesine ontolojik ve epistemolojik olarak yaklaşmışlardır. Kur'an, “gayba inanmayı” mü'minlerin bir vasfı olarak kabul eder. Gayb duyularla anlaşılmaz ancak ona iman edilir. Çünkü Allah'ın ezeli ve değişmez bilgisi karşısında, cüz'i ve zanni bilgisiyle insana düşen ona iman etmesidir. Ancak on dokuzuncu yüzyılda sekularizm ve pozitivizm gibi akımların ortaya çıkması ve Müslümanların Batı karşısında bilimsel ve teknolojik alanda gerilemesi, dinin ve dini değerlerin sorgulanmasına yol açtı. Buna bir de erken dönem müfessirlerinin kendi zamanlarındaki yorumları esas alınarak ayetlerin günümüz bağlamında yanlış anlaşılması eklenince bazı problemler ihdas edildi. Aslında iyice araştırılınca görülecektir ki ne kadar bilimsel gelişmeler olursa olsun Kur'an'ın gayb dediği hakikatlerin hiçbiri zamana yenik düşmemiş belki de bilim adamlarının ufkunu açmıştır. Bizce Kur'an'ın gayb ile ilgili ayetleri kelamcıların yaptığı gibi Allah'ın kudreti ve bilgisi çerçevesinde ele alınırsa daha isabetli olacaktır. İşte çalışmamızda bu duruma örnek teşkil eden “Muğayyebat-ı hamse” konusunu ele aldık. Bu çalışmayı yapmamızın amacı Muğayyebat-ı hamse olarak kabul edilen beş husustan ikisi olan “Yağmuru O yağdırır” ve “rahimlerdekini O bilir” ibareleri günümüzdeki teknolojik gelişmeler sonucunda artık insanlar tarafından bilimsel yollarla bilindiği söylenmekte ve dolayısıyla bu iki durumun gayb olmaktan çıktığı bazı çağdaş müfessir ve düşünürler tarafından ileri sürülmektedir. Çalışmamızda buna cevap aramaya çalıştık. Kanaatimizce kelamcıların muğayyebat-ı hamse konusuna kelam biliminin yenilenmesi bağlamında eğilmeleri gerekir. Çünkü bu yapılmadığı takdirde Kur'an'ın gayb olarak ileri sürdüğü hususların zamanla bilimin ve gelişmesiyle ortadan kalktığı ve

belki kıyametin kopuş saati de dünyanın biyolojik yaşı hesap edilerek bilinecek şeklinde bir kanaat uyandırılarak Kur'an'a karşı menfi bir kanaatin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

Kur'an, "gayba inanma"yı mü'minlerin bir vasfı olarak zikreder. Kelamın en önemli konularından biri olan iman konusu, gayba inanmakla başlar. Kelamcılar gayb konusunu ontolojik ve epistemolojik yönden ele almışlardır. Yani onu bir varlık ve bilgi konusu olarak görmüşlerdir. Ancak 19. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan seküler-pozitivist akımlar ve bilimsel gelişmeler sonucunda, gayb konusu olan bazı şeylerin, gayb olmaktan çıktığı ileri sürüldü. Muğayyebat-ı hamse olarak kabul edilen beş şeyden ikisi olan "Yağmuru O yağdırır" ve "Rahimlerdekini O bilir" hususlarının gayb konusu olmaktan çıktığı ve bunu artık her kesin bildiği çağdaş müfessirler ve düşünürler tarafından ileri sürülmektedir. Bu mesele açıklığa kavuşturulmazsa aynı düşünce Kur'an'ın daha başka gayb konuları için ileri sürülecek ve gayb inancı bundan zarar görecektir. Bu nedenle bu konuyu ele almayı elzem gördük.

A.GAYB KAVRAMI

1. TANIMI

a.Lugat Manası:

Gayb, "Ğabe" filinden türeyen ve gizlenmek, gizli kalmak, bir şeyin bir şeyde gizlenmesi¹ anlamında mastar, duyularla algılanamayan², hislerle de bilinmeyen³, insanın bilemediği, aklın zorunlu olarak gerektirmediği⁴, gizli olan⁵, şüphe, gözden kaybolan her şey,⁶ arazinin görünmeyen kısmı⁷, peygamberlerin haber vermesiyle bilinen⁸ anlamında bir isim ve sıfattır.

¹ Feyruzabadi, Mecduddin, *Kamusu'l-Muhit*, Daru'l-Maarif, Beyrut, Trhsz, I/112.

² İbn-i Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, trsz I/654.

³ el-Cürçani, Ali ibn-i Muhammed eş-Şerif, *Mu'cemu't-Ta'rifat*, Daru'l-Fazilet, Kahire, trsz, s.137.

⁴ İsfahani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, Rağib, *el-Müfredat*, Beyrut, s.367.

⁵ Tehanevi, Muhammed Ali, *Keşşaf-ı İstilahat-ı Fünun*, Mektebet-u Lübnan, Beyrut, 1996, I/1262,

⁶ Ferahidi, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 203, III/296,

⁷ Cevheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luğa*, Daru'l-Mensur, 1956, Mısır, VII/214.

⁸ Kasimi, Muhammed Cemaleddin, *Tefsiru'l-Kasimi-Mehasinu't-Te'vil*, 1958, Kahire, s.35.

b.Istılahi Manası :

1.Fahreddidin Er-Razi'ye göre, Gayb, Müfessirlerin cumhuruna göre, duyularla algılanamayan şeylerdir. İki kısma ayrılır, hakkında delil olan gayb ve hakkında delil olmayan gayb. İstidlal ve tefekkürle, Allah'ın varlığı, sıfatları, ahiret, nübüvvet ve ahkam-ı İslam gibi konularda delille bilgi elde edilir. Allah'ın zatı ve kıyametin ne zaman kopacağı gibi konular da hakkında delil olmayan gaybtır. Bu anlamdaki gayb tanımını destekleyen *“Onlar ki gayba iman ederler.”*⁹ ayetidir. Razi, gaybın bilinmesi konusunda ilhamı geçerli kaynak olarak kabul eder¹⁰.

2.Mu'tezili müfessir Zameşeri, Maturidi ve Tehanevi'ye göre ise gayb, duyularla algılanamayan ve aklın zorunlu olarak bilmediği şeylerdir.¹¹ Peygamberler de dahil hiç kimsenin “haber” olmaksızın bilmediği şeylerdir. Allah'ın bildirmesiyle peygamberler bilir ve bunu in sanlara haber verdikleri için de herkes bilir.¹² Bu anlamdaki gaybı destekleyen *“O, bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi müttali kılmaz; ancak, dilediği peygamber bunun dışında dır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.”*¹³ ayetidir.

İki tanım birbirinden farklılık arz etmektedir. Razi'ye göre gayb, duyular dışında başka yollarla bilinen bir kavramdır. Maturidi ve Zameşeri'ye göre ise ancak Allah'ın bildirmesiyle peygamberler gaybı bilirler onların dışında kimse gaybı bilmez. Onlara göre de gayb iki kısma ayrılır fakat gaybın bilinen tarafı peygamberlerin haber vermesiyle bilinen kısımdır. Razi'nin, gayb peygamberlerin dışındaki insanların da bileceği bir kavramdır, iddiası kelamcılar tarafından istidlalden yoksun olduğu için kabul görmez çünkü gaybın vahiy dışında bir yolla bilinmesi subjektif olduğundan tutarlı olmaktan uzaktır.

⁹ Bakara, 2/3.

¹⁰ Er-Razi, Muhammed Fahreddin b.Diyauddin Ömer, Mefatihü'l-Ğayb,Daru'l-Fikr, Beyrut, 1981, II/31.

¹¹ Tehanevi,a.g.e., s,1262, İsfahani, s.367.

¹² Maturidi,a.g.e.I/15, Zameşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el-Keşşaf an-Hakaiki't-Tenzil, Daru'l-Mearif, Beyrut, trsz, II/19.*

¹³ Cin, 72/26-27.

2. Gaybın Kısımları

a. Mutlak Gayb

Mutlak Gayb, insanlara açıklanmayan, bildirilmeyen, bildirilse dahi sadece peygamberlere bildirilen alandır. Buna göre mutlak gaybın iki yönü mevzubahis olmaktadır.

Birincisi, mutlak gayb sadece Allah'ın bildiği ve sahip olduğu, fakat hiç kimseye bildirmediği insanlara kapalı tarafı¹⁴ olup kıyametin ne zaman kopacağı, Allah'ın zatının sırrı ve künhü¹⁵ gibi insanın idrak ve aklının asla ulaşma imkanı olmayan konulardır. Literatürde mutlak gayb olarak ele alınan konuların başında mugayyebat-ı hamse "beş bilinmeyen" gelir.¹⁶ Kur'an'da gaybın ancak Allah'a ait olduğu¹⁷ ve peygamberlerin de gaybı bilmediği belirtilmektedir.¹⁸

İkincisi Allah'ın sadece peygamberlere vahiy yoluyla açıkladığı insanlara açık yanındır. Allah, insana farkına varabileceği, hissedebileceği, varlığını kabullenebileceği veya varlığından hiç haberdar olamayacağı gaybî durumları, olguları ve varlıkları peygamberleri vasıtasıyla insanlığa açıklamıştır. Allah insanı vahiyle desteklemeseydi, o doğruyu bu ölçüde kolay bulamazdı.¹⁹

b. İzafi (Nisbi) Gayb

İzafi gayb, bir kısım insanların tabiat yasaları, uzak beldeler, gök cisimleri.. gibi varlıklar hakkında sahip olduğu ve herkesin bilmediği bilgilerdir.²⁰ İzafi gayb da fiziki alemle ilgili ve fizik ötesi olmak üzere ikiye ayrılabilir. İnsanların kısmen de olsa bilgi sahibi olabildiği bu alan, hiç bir zaman sadece Allah'a mahsus mutlak gayb sınırlarını zorlamaz. Esasen bir kimse bir şey hakkında bilgi sahibi olabiliyorsa söz konusu husus onun için şahadet konumundadır. Bu açıdan izafi gayba "izafi şahadet" demek de mümkündür. "Gayb ile şahadetin kesişip iç içe girdiği kavşak noktası varlığı" olarak nitelenebilecek bir varlık yapısına sahip bulunan insanda akıl, ruh ve gönül gibi adlarla anılan bazı fizik ötesi boyutlar

¹⁴ Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yay., İstanbul. s.160,1993,

¹⁵ el-Cürcani, a.g.e.,s.137.

¹⁶ Çelebi, İlyas,"Gayb" Md.,*DİA*, XXIII/407.

¹⁷ En'am, 6/59, A'raf, 7/188, Hud, 11/122,Cin, 72/26.

¹⁸ En'am, 6/50, Hud, 11/31, A'raf, 7/188.

¹⁹ Albayrak, a.g.e., s. 161.

²⁰ Âmûş, Bessam Ali Selame, *el-İman bi'l-Ğayb*, Daru'l-Me'mûn, Amman, 2009, s.40.

bulunmaktadır.²¹ Aynı şekilde insanlara göre gaib olan pek çok varlık, olay ve bunlara ilişkin hususlar gayb olma niteliğinde iken, aynı hususlar meleklere göre, özellikle belli görevleri olan meleklerin görev alanları itibariyle gaib/meçhul değildir. Bazı bilgiler peygamberlere göre gayb niteliğinde değilken diğer insanlara göre gaib olabilir. Hz. Peygamber'in mi'raçta gördükleri şeyler böyledir. Mutlak gaybı hiçbir varlık, hiçbir insan bilmezken izafi gaybın az çok bazı kimseler tarafından belli hallerde, ortamlarda ve şartlarda bazen bilinebileceği genellikle kabul edilir.²²

Allah Teâlâ tabiatı, ilmi ve kudretiyle yaratmıştır. Onun ilmi sonsuz ve sınırsız olduğundan tabiatta yani şهادet aleminde insan bilgisinin ulaşamadığı çok şey vardır; bunlar insanlık için gaybtır. İnsanın tabiatta düşünerek, araştırarak elde ettiği bu bilgiler ve aynı zamanda Cinlerin, insanın bilmediği bilgileri de bu bağlamda ele almak gerekir.

B-GAYBLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

1.Mefatihü'l-Gayb

Miftâh, evin kapısı üzerindeki kilit gibi maddi, yahut da kıyas gibi soyut anlamda kapalı her şeyi çözüp açan alete denir. Ayette geçen "Anahtarlar" anlamındaki "mefâtih" gayba ulaşmak (onları bil mek)den kinayedir, yani gayba hangi vasıtalar ile ulaşılabileceğini ifade etmektedir.²³Bazı müfessirlere²⁴ göre En'am suresinde geçen "mefatihü'l-gayb" ve "Hazainullah²⁵" ifadeleri anlam bakımından birbirine yakındırlar. Maturidi de "mefatih" kelimesinin aslının anahtar anlamına gelen "miftah" değil, <<yardım ve zafer>> anlamına gelen "mefteh" olduğunu ve bununda gaybın anahtarları anlamına gelemeyeceğini belirtir.²⁶

Gaybın anahtarlarının Allah'ın yanında olması ise, gaybı O'ndan başkasının bilemeyeceği ve tasarrufta bulunamayacağı anlamına gelir. Çünkü bütün mevcudatın bilgisi, varlıklar, şهادet aleminde gerçekleşmeden önce Allah'ın ezeli ilminde

²¹ Çelebi, "Gayb" Md.,*DİA*, XXIII/408.

²² Uludağ, Süleyman, "Gaybın Bilinmesinde Keşf ve İlhamın Rolü," KUR'AN VE TEFSİR ARAŞTIRMALARI İçinde *Ensar Neşriyat, İstanbul, 2003, s.273.*

²³ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. el-Ensârî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubu'l-Misriyye, *Kahire, 1938, XII/1.*

²⁴ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Mukatil b. Süleyman, Müessesetu Tarihu'l-Arabi, Beyrut, 2002, I/564.*

²⁵ En'am-6/50,59.

²⁶ Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *et-Te'vilatu'l-Kur'an*, Thk. Fatma Yusuf Haymi, Müessesetu Risale., II/124, Beyrut, 2004.

mevcut idi.²⁷ Gaybın anahtarları(bilgiye ulaştırıcı yollar)nın Allah'ın kudretinde olması, gaybı sadece onun bildiğini²⁸ ve hiçbir şeyin O'nun bilgisi dışında kalamayacağını bunun da Allah'ın cüziyyatı bildiği anlamına gelir.²⁹

Reşit Rıza şunları söylemektedir: “Mefatih” kelimesinin aslı “meftah” olduğu kabul edilirse, “hazinelere” anlamına gelir ki her hazine de bir çeşit eşya ile doludur; “miftah” olduğu kabul edilirse de “anahtarlar” anlamına gelir. Anahtar da kapalı olan hazinenin içtekilerine ulaştırıcı bir araç tır. Allah tealâ anahtarların kendisinde olmasıyla gayb ve şehadet âleminin bütün ilminin kendi kudretinde olduğunu ve Gaybı yalnızca kendisinin bileceğini ifade ediyor. Bir şeyin var olması için bir sebebin olması gerekir; buradan hareketle varlıkları ikiye ayırırız. Vacip varlık, mümkün varlık, Allah'ın dışındaki bütün varlıklar mümkün varlıktır ve O'nun bilgisi mümkün varlığın var olma sebebidir. Allah bütün mevcudatın varoluş sebebi olduğundan gaybın bilgisi de O'nun kudretindedir.³⁰

Gaybın anahtarlarının Allah'ın yanında olması, O'nun ilminin sınırsız oluşuna ve kudretine delalettir. O, ezeli ilmiyle külliyyatı, cüz'iyatı, mevcut olanı ve henüz şehadet âleminde olmayan varlıkları bilir. Bu da bazı Mu'tezili kelamcılarının iddialarının aksine Allah'ın gaybi bildiğini ifade eder. Gayb, meydana gelmiş veya gelmemiş bütün varlıkların bilgisini ifade eder.

2. Muğayyebat

Gayb kökünden türeyen muğayyeb (gizli tutulmuş) kelimesinin çoğulu olan mugayyebât, "mahiyeti bilinmeyen gizli şeyler" demektir. Dinî literatürde akıl ve duyularla bilinmeyen, hakkında Allah'tan başka kimsenin bilgisi bulunmayan varlık ve olaylar alanını ifade eder. Ulûhiyyet âlemi ve âhiret hayatı gibi naslarda "gayb" olarak nitelendirilen hususların akılla temellendirilebileceğini ileri sürerek gayb kapsamına giren şeyleri sadece duyularla bilinmeyen varlık ve olaylarla sınırlandıranlar da vardır.³¹ Muğayyebat-ı hamse, lokman suresi 34. ayet temel alınarak hadislerde ifade edilen bir kavramdır. Bu konuda geçen ifadelerden

²⁷ Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *El-Mizan Fi-Tefsiri'-Kur'an*, Müessesetu ilmi, Beyrut, 1998, IV/414.

²⁸ Zamahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el-Keşşaf an-Hakaiki't-Tenzil*, Daru'l-Mearif, Beyrut, trsz, II/19.

²⁹ Beydavi, Abdullah b. Ömer Nasuriddin, *Envaru't-Tenzil ve Envaru't-Te'vil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, VII/19.

³⁰ Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Daru'l-Menar, Kahire, 1948, VII/460.

³¹ Çelebi, a.g.m, *DİA*, xxxi/374.

birincisi hariç diğerlerinin mutlak gayb olup olmadığı konusun da İslam alimleri arasında tam BİR görüş birliği yoktur

C-VAHİY DIŞINDAKİ YOLLARLA GAYB BİLİNEBİLİR Mİ

Vahy dışındaki yollarla gaybdan bilgi almak izafi gayb konusudur, çünkü Allah'ın uhdesindeki mutlak gayba peygamberler ve melekler de dahil hiç kimsenin ulaşması mümkün değildir. Şeytanın vesvese yoluyla kötü şeyleri telkin etmesine karşılık Allah'ın veya meleklerin hakka ve hayra yönelten bilgileri ilham yoluyla insanın kalbine ulaştırdığı konusunda İslâm âlimleri arasında hemen hemen görüş birliği vardır.³² Bu yolla elde edilen bilgileri ilahi kaynaklı olanlar ile şey tan, cin, astroloji gibi kötü ve gayri ilahi kaynaklı olanlar şeklinde sıralayabiliriz.

1.İlham

Allah Teâlâ veya melek tarafından bir bilginin insan kalbine ilka edilmesi anlamına gelen İlham³³, İslam düşünce tarihinde varlığı ve kesin bilgi kaynağı olup olamayacağı tartışma konusudur. İslam kelmacılarına göre bilgi edinme yolları vahy, akıl ve haberdur. Bu üç bilgi kaynağı dışında elde edilen her hangi bir bilginin kesin delil olamayacağını kabul ederler. Maturidi'ye göre ilham, bir çaba sarf etmeden kalpte oluşan bilgidir; Allah'tan da gelebilir, şeytandan da, ancak Allah'tan gelen hayırdır yani doğru bilgidir.³⁴ İlhamın dinî konularda bilgi kaynağı olamayacağını söyleyen ilk Sünnî kelâmcı Ebu Mansur el-Maturidir.³⁵ Nesefi'ye göre ise ilham hak ehli olanlara göre bilgi edinme aracı değildir.³⁶ Pezdevi de ilhamın delilden yoksun olmasından dolayı bilgi kaynağı olamayacağını savunur. “Bana ilham geldi” diyen bir kimseden delil getirmesi istendiğinde, delil getiremeyeceği için ilhamın bilgi kaynağı olarak kabul edilemeyeceğini savunur.³⁷ Maturidi kelmacılar ilhamın bir kimse için bilgi değeri ifade edebileceğine onay verseler de onun başka bir kimse için bağlayıcı bir yönünün olamayacağını savunurlar.

³² Yavuz, Yusuf Şevki, “İlham”, Md., *DİA*, XXII/98.

³³ İsfahani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, Rağıb, *el-Müfredat*, Beyrut, trsz s.455.

³⁴ Maturidi, a.g.e., IV/375.

³⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “İlham”, Md., *DİA*, XXII/98.

³⁶ En-Nesefi, Ömer ibn-i Muhammed, *Akaidü'n-Nesefiyye, Sahife-i Osmaniyye Matbaası, İstanbul, 1980*, s.45.

³⁷ Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din*, Mektebetü'l-Ezheriyeti't-Turas, Kahire, 2003, s.20.

Mutasavvıflar ve Gazali³⁸, Fahrettin Razi gibi bazı Eş'ari kelimciler ile İbn-i Haldun³⁹ ilhamın kesin bilgi olması konusunda aynı görüştedirler. Mutasavvıflar "Ona fücuru ve takvayı ilham etti."⁴⁰ ayetini delil getirerek, evliya, sıddıklar, arifler ve takva sahibi Salih mü'minlere gelen ilhamın kesin bilgi ifade ettiğini ileri sürerler. Kuşeyri de "Biz ona katımızdan bir ilim verdik"⁴¹ ayetin yorumunda ilhamı, Allah'ın seçkin kullarına onların maslahatı için verdiği ve kendisiyle kesin bilginin olduğu bir bilgi kaynağı olarak ifade eder⁴². Sûfilere göre, verdiği bilginin açık ve kesin olup olmaması bakımından kelimcilerin nazar ve istidlal ile ortaya koydukları bilgilerin keşf ve ilhamla ortaya konulan bilgilerden da ha sağlam ve daha güvenilir olduklarını söylemek zordur.⁴³

Sûfiler ve Sûfî meşrepli din bilginleri vahy dışında, ondan daha hafif olan ve ilham adı verilen bir bilgi yolunun olduğunu ve bilhassa manevî yapısı güçlü olan kişilere bu imkânın sağlandığını iddia etmişlerdir. Buna karşılık kelam alimlerinin büyük çoğunluğu ilham yoluyla insanın kalbine bazı şeylerin doğabileceğini, ancak bunların bilgi olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığını söyleyerek keşf ve ilham diye bir bilgi yolu olmadığını söylemişlerdir.⁴⁴

2.Rüya

Sözlükte "görmek" anlamındaki rü'yet kökünden türeyen rüyâ kelimesi uyku sırasında zihinde be liren görüntülerin bütünü (düş) ifade eder.⁴⁵ Rüyaya ilişkin tarihin erken dönemlerine ait spekülâtif tartışmalara bakıldığında, onun gaybı bilme ya da geleceğe dönük kehanette bulunma konusunda bir araç olarak kullanıldığı gözlenir. Nitekim Rüyanın, gaybı bilme konusunda kimi veriler içerdiği ve bu verilerin yorumlanarak ortaya çıkarılabileceği düşüncesine rastlamak olasıdır. Her şeyden önce, İslam dünyasında, rüyanın gaybı bilme konusunda kimi veriler içerdiği inancının dinsel bir zemine oturduğu, Kur'an ve hadislere değin geriye gittiğini belirtmemiz gerekir. Aslında bu durum, rüyayı gaybı bilmede bir araç olarak gören anlayışın gerek İslam filozoflarında gerekse İslam toplumlarında niçin genel bir

³⁸ Gazali, Muhammed b. Muhammed b. Ahmet, *İhyau Ulumi'd-Din, Terc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir yay, İst., 1974, III/43.*

³⁹ İbn-i Haldun, Muhammed bin Abdurrahman, *Mukaddime*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul., 1986, I/246..

⁴⁰ Şems, 91/8.

⁴¹ Kehf, 18/65.

⁴² Kuşeyri, Ebu'l-kasım Abdülkerim b. Hevazin b. Abdülmelik, *Letaifu'l-İşarat*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut' 1971, II/428.

⁴³ Uludağ, a.g.m., s,281.

⁴⁴ Çelebi, İlyas, *İslam İnancında Gayb Alemi*, Ensar Neşriyat, İstanbul., 2007, s.82.

⁴⁵ İsfehani, a.g.e., s.209, Çelebi, "Rüya" Mad., *DİA*, XXXV/309.

kabul gördüğüne de belli bir yanıt teşkil etmektedir. Nitekim Kur'an ve hadislerde karşılaştığımız bazı hususlar, bu duruma işaret etmektedir. Bunlardan bazıları, peygamberlik kurumuyla rüya arasında kurulan ilişki ve Hz. Yusuf kıssasında gündeme gelen rüya yorumudur.⁴⁶

Kelâm âlimleri rüyanın bilgi kaynağı olup olmadığı yönünden tartışmıştır. Maturidi, insanın nefsiyle duyma, görme, işitme, hissetme ve düşünme gibi duyuşal faaliyetleri icra ettiğini ve ruhuyla da canlılık ve hareketi sağladığını belirtir. Ölüm anında Allah'ın ruhu ve nefsi kabz ettiğini, uyku anındaysa sadece nefsi alıkoyup sonra tekrar bıraktığını belirtir.⁴⁷ İnsanın uyku esnasında bedende kalan ruhuyla rüya gördüğünü kabul etmektedir. Ancak kelamcılar vahy, akıl ve haber dışında başka bir bilgi kaynağı kabul etmedikleri için rüyaya itibar etmezler. Mu'tezile bilginleri ise rüyada görülenlerin hayalden ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Mutasavvıflar ise rüyayı uykuda misal alemi seyreden ruhun gördüklerini uyanınca hatırlaması olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ Gazali ve Fahrettin er-Razi ise rüyayı levh-i mahfuzdan bilgilerin kalbe yansması şeklinde tarif ederler.⁴⁹ Dini literatürde üç çeşit rüyadan söz edilir. Rahmani rüya, Şeytani rüya ve nefsanî rüya. Rüya ilahi kaynaklı olup rüya-yı sadıka olduğu gibi, şeytanın aldatmasıyla meydana gelip şeytani bir rüyada olabilmektedir.

İslam kelamcıları rasyonel ve istidlali bilgiyi temel aldıklarından dolayı rüyayı bir vak'a olarak kabul ettikleri halde kesin bilgi ifade etmesini kabul etmemişlerdir. Gerekçe olarak istidlalden yosun olmasını ileri sürmüşlerdir. Rüya yoluyla her ne kadar metafizik alemle iletişim kurulsa da subjektif ve doğrulanamaz bir bilgi verdiğiinden bu metodla gaybtan bağlayıcı bilgi verilemez. Bazan bu yolla verilen bilgiler tutarlı ve makul olsa da bu her zaman için geçerli olamaz.

3.Cinler

Cin, duyularla idrak edilmeyen, gizli ve mücerred ruhani varlıklardır,⁵⁰ yaratılış açısından insanlardan farklı olduklarından dolayı onların bilmedikleri bazı şeyleri bilebilirler. Fakat bu onların gaybı bildiği anlamına gelmemelidir. *Kur'an'da "O'nu (Kur'an'ı) Şeytanlar indirmedir. Bu onlara düşmez;*

⁴⁶ Aydın, Hasan, "İslam Felsefesinde Rüya Kuramı", *OMÜİFD*, Samsun, 2007, s.167.

⁴⁷ Maturidi, a.g.e.,V/312.

⁴⁸ Çelebi, "Rüya" Mad., *DİA*, XXXV/309.

⁴⁹ Er-Razi, a.g.e. XVIII/138, Gazali, a.g.e., s.903,

⁵⁰ İsfahani, a.g.e., s.97.

zaten güçleri de yetmez. Şüphesiz onlar vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır.”⁵¹ buyurulmaktadır. Razi, cinlerin ve şeytanların kulak hırsızlığı yapıp Kur'an'ı dinlemekten alıkonulmalarının gaybı bilmediklerini göstermiş olduğunu belirtir. Çünkü Allah Teala onları gök ehlinin konuşmalarını dinlemelerini men ettiğini söyler.⁵² Zannedildiği gibi; Cinler ve şeytanlar ne göklere yükselirler, ne de ilahi sırları öğrenerek yeryüzüne inerler. Bu, onların ne vazifesidir, ne de buna güçleri yeter. Halk arasındaki bu düşünceler mesnetsiz olup, efsaneden başka bir şey değildir. Cinlere verilen tasarruf kudreti, insanlara verilen idrak kuvvetinden daha yüksek değildir ve bunların hepsi ilahi kudret önünde bir hiçtir. Onun içindir ki, Allah'a ihlas ile iman eden gerçek mü'minler onlardan korkmazlar ve istilalarına uğramazlar. Çünkü, Kur'an-ı Kerim'in nuru onları yakar.⁵³ İslam alimlerinin çoğunluğuna göre cinlerin göklerden haber aşırması Peygamberimizin gönderilmesiyle son bulmuştur⁵⁴ ve mutlak gaybı bilmemekle birlikte uzun süre yaşadıkları için insanların bilemediği bazı hususlara vakıf olmaları mümkündür.⁵⁵

Cinler mahiyet itibarıyla farklı oldukları için insanlardan çok uzun yaşamakta ve insanın bilmediklerini de bilebilirler. Cinlerin bildikleri şeyler mutlak gayb değil, izafi gaybtır. Onlar suç işleyebildikleri için verdikleri bilgilerle yanıltıp yanlış bilgi verebilirler. Gaybı bilemezler ancak insanın bilmediği bazı şeyleri bildikleri için insanları etki altında bırakabilirler.

4.Kâhin

Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı⁵⁶, kâhin ise gelecekte haber veren, cinlerden birine tabi olup gizli sırları bildiğini iddia eden ve kaybolan eşyanın yerini, bir kimsenin konuşmasından, hareketlerinden veya durumundan öngörülerle gelecek hakkında öngörülerde bulunan kimsedir.⁵⁷ Astroloji, kehanet ve büyü gibi

⁵¹ Şuara,26/210,211,212.

⁵² Razi a.g.e.,XXIV/171.

⁵³ Aydın, Ali Arslan, "Görülme Yaratıklardan Cin ve Şeytan," Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,1968,C.7, sayı: 75, s.190.

⁵⁴ Çelebi, "Kur'an-ı Kerim'de İnsan Cin Münasebeti", MÜİFD, Say, 15, s.181.

⁵⁵ Kılavuz, Ahmet Saim, CİN Mad., DİA, VIII/8.

⁵⁶ Harman, Ömer Faruk, "Kâhin" Md., DİA, XXIV/171.

⁵⁷ İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin b. Mukerrem, Lisânü'l-Arab, Daru's-Sadr, Beyrut, trsz, XIII/318.

yöntemlerle gayb den haber verme iddiası insanlığın tarihi kadar eskidir.⁵⁸ Büyücü, kâhin ve sihirbazlar sezgi gücüne da yanarak görünmez varlıklardan bilgi aldıklarını söylerler, bu iddia bazen doğru olsa da her zaman için doğru olduğu söylenemez. Çünkü onlar bunu şeytandan ve ya kötü cinlerden almaktadırlar.⁵⁹ Bu durum Kur'an'da "*Muhakkak ki şeytanlar dostlarına vahy getirirler*"⁶⁰ ayetiyle ifade edilmektedir. Yani Allah teâlâ peygamberlerine vahy gönderirken şeytanlar da dostlarına ifsat edici vahy gönderebilmektedirler. Tevhid ilkesine aykırılığı ve nübüvveti alternatif olma tehlikesi sebebiyle İslâm dininde kehanet şiddetle yasaklanmıştır. Kitap ve Sünnette büyü, bazı nesne ve olayları uğursuz addetme gibi fal ve bakıcılık da yasaklanmış, kehanetin her çeşidi bâtil kabul edilerek reddedilmiştir.⁶¹

İslam dini Allah'tan başka kimse gaybı bilmez, ilkesi gereği O'nun izni dışındaki bütün gaybten verilen haberleri batıl ve asılsız saymakta ve bu bilgileri makul ve tutarlı bir bilgi kaynağına dayanmadığın dan bilgi değerinin olamayacağını savunur. İlham bağlayıcı bir özelliği olamasa da öznel olarak bir bilgi ifade edebilir ama kehanet saptırıcı bir kaynağa dayandığı için tamamen yanlış bir bilgidir.

5. Hz. Peygamber ve Gayb

Mutlak gaybı Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği konusunda kelimciler ve mutasavvıflar arasında görüş birliği vardır. Ancak izafi gaybı, Allah'ın bildirmesiyle, başta peygamberlerin ve takva da ileri olan Müslüman kimselerin de bileceği konusunda kelimciler ve mutasavvıflar arasında görüş ayrılığı vardır. "*Gaybı Allah bilir, O gayba kimseyi müttali kılmaz, ancak dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.*"⁶² Maturidi, gaybın ilhamla değil ancak peygamberlerin verdiği haberlerle bilineceğini belirtir. Peygamberin verdiği bu haberler de Allah'ın onlara gönderdiği vahye dayanır. Gayb tefekkürle, ilhamla, keşifle ve düşünmeyle bilinemez ancak haber le bilinir. Nasıl ki halk bir şeyi tefekkürle değil bir haberle elde ediyorsa gayb da aynen haberle bilinir

⁵⁸ Şintunavi, Ahmet, *et-Tenebbuu bi'l-Gayb*, Daru'l-Maarif, İskenderiye, 2002, s.11.

⁵⁹ İbn-i Haldun, a.g.e. 1/246..

⁶⁰ En'am, 6/112.

⁶¹ Çelebi, "Kâhin" Mad., *DİA*, XXIV/171.

⁶² Cin, 72/26-27.

ve bu da ayette belirtildiği gibi ancak peygamberler vasıtasıyla olur.⁶³ Mu'tezili müfessir Zamahşeri de gayba ancak Allah'ın seçtiği peygamberlerin müttali olabildiğini ve peygamberler dışında Allahın, hoşnut olduğu diğer kimselerin peygamber olmadıkları için gayba müttali olamayacaklarının ayette belirtildiğini ve bundan dolayı da o, kerametini olmadığını söyler.⁶⁴ Yüce Allah: *"Allah sizi gayba vakıf kılacak değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer onu gayba vakıf kılar"*⁶⁵ buyurmaktadır. Allah'tan aldıkları şer'i mükellefiyetlerle beraber; cennet, cehennem ve kıyamete ait birçok gayb haberlerini insanlara açıklamışlar ve Allah'ın rıza ve gadabına vesile olacak hususlardan haber vermişlerdir. Fakat bu görevlerini ifa ederlerken, hiçbir zaman her şeyi bildiklerini iddia etmemişler, aksine kendilerinin peygamber olarak görevli birer insan olduklarını ve ancak Allah'ın bildirdiklerini bilebileceklerini ikrar etmişlerdir.⁶⁶ Nuh peygamber, kavmini hak dine davet edince, kavmi kendisine: *"Biz, seni kendimiz gibi bir insandan farklı görmüyoruz"* diye karşı koymuştu. Nuh da onlara: *"Ben size, Allah'ın hâzineleri yanımdadır, demiyorum.. Ben gaybı bilmem ve ben bir melek olduğumu da iddia etmiyorum."*⁶⁷ demiştir. Kur'an'da Hz. Yusuf için *"O'na olayların(rüya) yorumunun"*⁶⁸ öğretildiği ve onun bu ilme de yanarak gelecekle ilgili yorum ve tahminlerde bulunduğu ifade edilmektedir. *"De ki: Allah dilemedikçe ben kendime bir fayda ve zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim daha çok hayır yapar yani servet kazanırdım ve bana hiçbir kötülük de dokunmazdı"*⁶⁹ Şevkani, Peygamber gaybı bilmiş olsaydı ölüm gelmeden önce çok hayır yapar ve ona faydasının dokunmasını sağlardı, kötü şeylerden de sakınır ve ona zarar vermesinden korunurdu, ticarete kâr getirecek şeyler alır satar ve hep kazanırdı, zarar ettirecek şeyleri bilir ve zarar etmekten sakınırdı. Oysa Peygamberde böyle bir durum görülmemiştir.⁷⁰ Gayb ile ilgili ayetlerde gaybı bilmek ile uluhiyyet arasın da bağ kurulmuştur.⁷¹

Kur'an, Peygamberin de Allah bildirmedikçe gaybı bilmediğini ifade etmiş ve Allah'ın izni olma dan gaybi bilmenin uluhiyyet sıfatını taşımak olduğunu

⁶³ Maturidi, a.g.e., IV/350.

⁶⁴ Zamahşeri, a.g.e., IV/151.

⁶⁵ Al-i İmran, 3/19.

⁶⁶ Levent, Ethem, "Kur'an-ı Kerim'de Gayb Bilgisi", DİB Dergisi, XIII/4.

⁶⁷ Hud, 11/31.

⁶⁸ Yusuf, 12/101.

⁶⁹ Araf, 7/188.

⁷⁰ eş-Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Vefa, Kahire, 1964, II/390.

⁷¹ Rıza, a.g.e., VI/458.

belirtmiştir. Bu durum Kur'an'da “O'nun bildir diklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler”⁷² ayetiyle ifade edilir. Fakat Kur'an'da Allah'ın peygamberlerine gaybı bildirdiği açıkça ifade edilmiştir.

6. Allah Gaybı Bazı İnsanlara Vermiş midir

Fahreddin Râzi ise ayette, gayb konusunda peygamberlerin istisna olması, Allah'ın onların haricinde kimseye kıyametin ne zaman kopacağı hakkında bilgi verilmediğini iddia eder. Peygamberler dışında diğer insanların mesela rüya tabir etmekle bazen gaybı bildiklerini anlatır.⁷³ Kuşeyri de “Ben ona ruhumdan üflediğim zaman, hemen onun için secdeye kapanın”⁷⁴ ayetinde geçen “ruh” kelimesinin nur anlamına geldiğini ve mü'minin bu nurla baktığını, bununla işlerin iç yüzüne vakıf olduğunu ve bunun ilahi bir bilgi olduğunu belirtir. Yine mü'minlere verilen firaseti, gaybi bilginin kaynağı olarak anlamak gerektiğini çünkü Allah'ın mü'min kuluna emsallerine vermediği bir ilim verdiğini, onun da bununla işin hakikatini bildiğini söyler.⁷⁵ Gazali de mükâşefe ilmi için siddik ve mukarrebun ilmidir. Bu ilim kötü huylardan arınılıp temizlendiği vakitte, kalbe tecelli eden bir nurdan ibarettir. Bu sayede bir çok şeyleri görür, adlarını duyar mücmel ve kapalı olarak bunları manalandırmağa çalışır; derken kendisine geniş ufuklar açılır.⁷⁶ Mutasavvıfların gaybi bilginin kaynağı olarak savunduğu mükâşefe ilmi, levh-i mah fuzdaki bilgilerin kalbe yansımasıdır. Bu yansımanın olabilmesi için de insanın takva ve riya zette derinleşmesi gerekir. Çünkü bu gerçekleşmeden insan maddi alemin etkisinden kurtulamaz derler. Maddi engeller levh-i mahfuz ile kalp arasında bir engel olur. Bazan perde durumundaki bu engeller adeta rüzgarın sallaması gibi bir sallamayla bu örtüler sıyrılır ve Allah'ın izniyle gayb bilgileri insanın kalbine yansır. Bu durum bazen uykuda bazen uyanıklık halinde olur. Bu nedenledir ki sufiler zahiri ilimlerden çok ilhama dayalı bilgiye önem verirler.⁷⁷ Kelamcılar mutlak gaybı peygamberler de dahil Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ve izafi gaybın da ilham yoluyla bilinse bile bağlayıcı olamayacağı görüşündedirler. Bilgi konusunda

⁷² Bakara, 2/255.

⁷³ Razi a.g.e.,XXX/169.

⁷⁴ Hicr, 15/29.

⁷⁵ Kuşeyri, Abdulkerim b.Abdulmelik b.Talha b.Muhammed, *Kuşeyri Risalesi*, Semerkant yay. İstanbul,2009,s.267.

⁷⁶ Gazali, a.g.e.,I/57.

⁷⁷ Âmûş, a.g.e.,s.147.

daha objektif ve ilmi olan kelimciler akıl, vahy ve duyular dışında herhangi bir bilgiyi geçerli görmemişlerdir. Mutasavvıflar da ispatlanamadığı halde mükâşefe ile elde edilen bilgiyi delil olarak kabul etmişlerdir. Ferdi olarak kabul edilse de ilmi bir değer taşımadığı için gaybın bu yolla bilinme iddiası kabule şayan değildir.

3.LOKMAN SURESİ 34. AYETİN KELAMİ AÇIDAN YORUMU

1. Lokman Suresi 34.Ayetin Kapsamı

Maturidi ve Razi gibi kelimcılara göre bu ayette Allah'ın gücüne ve kudretine atıf vardır. Çünkü Kur'an'ın ifadesiyle “Allah'tan başka kimse gaybı bilmez” peygamberler dahi Allah bildirmediği gaybı bilemez. Yani Allah, gaybı bildirmediği halde bildiğini iddia etmek veya buna yeltenmek, uluhiyet alanına müdahaledir. Peygamber Allah'a en iyi kulluk yapan kimsedir, bunu yapması beklenemez. Allah bildirmediği kimsenin gaybı bilmeye gücü yoktur. “İnsan yarın ne kazanacağını bilemez ve nerede öleceğini bilemez”⁷⁸ ifadesinde insanın gücünün zayıflığı belirtilmektedir. Yani insan en özel şeyi olan kazancını bilemiyor ve yarın yaşayacağı küçük kıyameti bilemiyor nasıl gaybı bilecek. Allah sınırsız ilmi ve kudretiyle gaybı ihata etmiştir. Reşit Rıza'ya göre Allah, gaybı, Muğayyebat-ı hamse olarak beş sınıfta toplamıştır. Hiç kimsenin bunlara erişmesi mümkün değildir; kısmen bilinse de bu bilgi zanni ve kesin bilgi olmadığı için, Allah'ın bilgisinin yanında fazla bir değeri yoktur. Allah'ın mutlak bilgisinin ne teknolojik gelişmelerle ne de insanın zihinsel ve özel çabalarıyla zamanla gayb olmaktan çıkması mümkün değildir, kısmen bilinmesi, sünnetullahın bilinmesidir, yoksa mutlak gaybın bilinmesi değildir.

Muğayyebat-ı hamse ile ilgili olarak Türkiye'de tefsir ve hadisçilerin akademik çalışmaları bulunduğu halde kelimcilerin konuyla ilgili yeteri kadar bir çalışmaları bulunmamaktadır. Oysa kelam ilminin yenilenmesi ve İslam'a yöneltilen eleştirilere cevap vermesi açısından kelimcilerin bu konuya eğilmeleri daha bir önem arz etmektedir.

a-Muğayyebat-ı Hamse

⁷⁸ Lokman, 31 /34.

Yeni ilmi kelimelerin aydınlanma çağında ortaya çıkan İslam için zararlı görüş ve düşüncelere karşı İslam akidesinin savunulması ve yeni problemlerle mücadele edilmesi gerektiğini savunur. Bu anlamda İslam alimleri arasında beş bilinmeyen olarak kabul edilen “muğayyebat-ı hamse” aktüel bir konudur. XIX. yüzyılda gelişen pozitivism, ontolojik anlamda sadece somut varlığın gerçekliğini kabul etti ve gözle görülmeyen gaybi varlıkların gerçekliğini ise reddetti. Diğer taraftan İslam alimlerinin Lokman Suresi 34. ayet-i kerimeye dayanarak ileri sürdükleri muğayyebat-ı hamse kavramı içerisindeki “*Yağmuru Allah yağdırır ve rahimlerdekini Allah bilir*”⁷⁹ ibareleri, teknolojinin gelişmesiyle kısmen de olsa önceden bilinir hale gelmiş ve bir tartışma zemini oluşturmuştur. Bazı İslam alimleri beş bilinmeyenden ikisinin artık bilindiğini ve dolayısıyla bu sayının üçe düştüğünü, bazıları da insan bilgisinin tam bir bilme olamayacağını bu nedenle beş bilinmeyen anlayışının geçerliliğini koruduğunu savunmuşlardır. Çalışmamızda bu durumu açıklığa kavuşturmak için başta klasik müfessirlerin ve kelimcilerin yorumlarının yanı sıra çağdaş müfessirlerin ve İslam düşünürlerinin ayet hakkındaki düşüncelerine baş vuracağız.

b. Ayetin Nüzul Sebebi

Mücahit ve İkrime'den rivayet olunur ki, badiye ehlinde olan Amr b. Hârise b. Muhârib, Hz. Peygamber(s.a.s.) e gelerek:

Ey Muhammed bana kıyametin ne zaman kopacağını haber ver, ülkemizde kıtlık var bana yağmurun ne zaman yağacağını haber ver, karım hamile ne doğuracağını bana haber ver, bu gün ne kazandığımı biliyorum, bana yarın ne kazanacağımı haber ver, nerde doğduğunu mu biliyorum bana nerde öleceğimi haber ver,⁸⁰ diye soru sorması üzerine indiği konusunda genel bir görüş vardır.⁸¹

Yine Abdullah ibn-i Ömer(r.a.)dan rivayet olduğuna göre: Hz. Peygamber: Gaybın anahtarları beştir ki, onları Allah'ı teâlâ'dan başkası bilemez. Yarın ne olacağını(Allah'tan başka) hiç kimse bilemez. (Ana)rahimleri(n)de ne(ler)

⁸⁰ Vahidi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet, *Esbabu'n-Nüzul*, Daru ibn-i Kesir, 1988, Beyrut, s.289, Abdulfettah el-Kadı, *Esbabu'n-Nüzul*, Trc. Salih Akdemir, Fecr Yay, Ankara, s.300.

⁸¹ Gezer, Süleyman, "Lokman Suresinin 34. Ayeti Çerçevesinde Tefsirde Bir Mahiyet Sorgulaması", HÜİFD, 14/27, ss, 6-21.

bulunduğunu (Allah'tan başka) hiç kimse bilemez. Hiç bir nefis yarın (Hayır ve Şer) ne kazanacağını bilemez.(Keza) Hiçbir nefis hangi tarzda öleceğini bilemez. (Allah'tan başka) hiç kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez, buyurduktan sonra lokman suresinin son ayetini okudu.⁸² Allah Teâlâ bu ayeti vahyederek kıyametin kopma zamanına ait bilginin kendi katında olduğunu, yağmuru O'nun yağdırdığını, rahimlerde olanı O'nun bildiğini, kimsenin gelecekte ne yapacağını ve nerede öleceğini bilemeyeceğini haber vermiştir.⁸³

Cibril hadisi diye meşhur olan hadiste de Cebrail iman, İslam ve ihsan hakkında sorduğu sorulara cevap aldıktan sonra kıyamet ne zaman kopacaktır? diye sordu. Hz. Peygamber: Bu meselede sorulan, sorandan daha bilgili değildir dedi ve bazı alametlerini saydıktan sonra kıyamet'in vakti, Allah'tan başka kimsenin bilmediği beş şeyden biridir, buyurdu ve sonra Lokman suresi 34. ayeti okudu.⁸⁴

c. Muğeyyebat-ı Hamse Hadisi

Mugayyebat-ı hamse konusunun temellendirildiği lokman suresi 34. ayetin tefsiri mahiyetin de olan ve Buhari'de geçen bir rivayet konunun anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Abdullah ibn-i Ömer (r.a.)dan rivayet olunduğuna göre: Hz. Peygamber : Gaybın anahtarları beştir ki, onları Allah Teâlâ' dan başkası bilemez. Yarın ne olacağını(Allah'tan başka) hiç kimse bilemez. Rahimlerde neler bulunduğunu (Allah'tan başka) hiç kimse bilemez. Hiç bir nefis yarın (Hayır ve Şer) ne kazanacağını bilemez. Hiçbir nefis hangi şekilde öleceğini bilemez. (Allah'tan başka) hiç kimse yağmurun ne zaman geleceğini bilemez, buyurduktan sonra lokman suresinin son ayetini okudu.⁸⁵ Bu hadis her ne kadar söz konu su ayeti açıklıyorsa da ikisi birleştirilerek yorumlandığında bazı problemlere neden olmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de “mefatihü'l-ğayb” ile “beş mesele” arasında doğrudan bir bağ kurulmazken hadislerde bu beş meselenin gaybın anahtarları olduğu açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca ayette sadece kıyametin ne zaman kopacağına, insanın gelecekte kazanacaklarına ve nerede öleceğine dair konular gaybla ilişkilendirilmektedir. Çünkü bunlarda ortak yön “geleceğin bilinmeyeceği”

⁸² Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi*, TDVY, Çev. Ah met Naim, 1987, III/308.

⁸³ Çelebi, İlyas, “Muğayyebat” Mad., *DİA*, xxxi/374.

⁸⁴ Buhari, a.g.e.,I/58.

⁸⁵ Buhari, a.g.e. III/308.

meselesidir. Yağmurla ilgili olarak, onu Allah'ın yağdırdığı bildirilirken, rahimlerde olanı Allah'ın bildiği konusunda hasr ifadesi kullanılmamaktadır. Buna karşılık hadislerde beş meselenin tümünün bilgisi hasr ifadesiyle Allah'a nispet edilmiş, “yağmuru Allah yağdırır” ifadesi yerine“ yağmurun ne zaman yağacağını Allahtan başkası bilemez” denilmiştir. Halbuki teknoloji ve bilimdeki yeni gelişmeler yağmurun ne zaman yağacağı ve rahimlerde olanın cinsiyeti hakkında daha önceden bilgi sahibi olma imkânını sağlamaktadır.⁸⁶ Müfessirler, hadisciler ve kelimciler arasında ayette sayılan beş şeyi, hadiste ifade edildiği gibi muğayyebattan kabul etme konusunda iki farklı görüş öne çıkmaktadır.

2. Erken Dönem Müfessirlerin Ayet Hakkındaki Yorumu

Erken dönem müfessirler Lokman suresi 34.ayette geçen beş şeyi muğeyyebat olarak kabul etmeye gerekçe olarak, sebebi nüzul olarak rivayet edilen hadisi göstermektedirler. Ayette geçen beş şeyi hadisin açıklığa kavuşturduğunu, bu nedenle bu beş şeyin bilinemez olduğunu savunurlar.⁸⁷ Bazı müfessirler de ayette, kıyametin ne zaman kopacağı bilgisinin Allah'a tahsis edildiği gibi diğer dört bilinmeyenin de bunun üzerine hamledildiğini dolayısıyla bu dört maddenin de kimse tarafından bilinmeyeceğini savunurlar. Bu müfessirler ayetteki hasr ifadesinin, ayet ve hadis arasındaki ilişkiyi daha anlaşılır hale getirdiğini bu nedenle ikisinin birlikte düşünülmesi gerektiğini savunurlar.⁸⁸ İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayette, bu beş gaybı bildiğini iddia eden kimsenin yalan söylemiş olduğu ve kehanetten sakınılması gerektiği çünkü kehanetin şirke çağırdığı, şirkin de cehenneme götürdüğü belirtilir. Başka bir rivayette ise Abbasi halifesi Mansur ne kadar ömrünün kaldığını merak ediyordu, rüyasında ona doğru beş parmağını uzatan bir hayalet gördü ve bu rüyanın yorumunu zamanın alimlerine sordu. Alimler ona beş yıl ve beş ay ömrünün kaldığını söylediler. Ebu Hanife ise gaybın anahtarlarının beş olduğunu ve bunları Allah'tan başka kimsenin bilemediğini, elde edilmek istenen bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını söyler. Zamahşeri de insanın özeli

⁸⁶ Çelebi, a.g.e.,s.82.

⁸⁷ et-**Taberi**, Ebu Cafer Muhammed ibn-i Cerir, *Tefsiru't-Taberi*, Müessesetu'r-Risale, VI/139, 1994, Beyrut, **Zamahşeri**, a.g.e, II/19, **Kurtubi**,Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet, *Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an, Mektebetu'l-Daru'l-Kutub*, IV/83,1964,Kahire, **İbn-i Kesir**, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim,Daru't-Tayyibe li'n-neşr*, VI/356,1996,Riyad.

⁸⁸ Alusi, Şihabuddin Seyyid Mahmut, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim ve Seb'u'l-Mesani*, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, XXI/109,Trsz, Beyrut, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Feza Yayınları, İstanbul, Trsz, VI/281,

olan kazancını bilmemesi beş bilinme yenler den hiç birini bilmeyeceği anlamına geldiğini belirtir.⁸⁹ Ferra, ayetin ilk kelimesine bitişik olarak gelen zamirin cümlelerin anlamını olumsuz yaptığını söyler. Kıyametin ne zaman gerçekleşeceği bilgisi O'nun yanındadır, cümlesinin anlamı, onu Allah'tan başka kimse bilemez, demektir.⁹⁰

Hadisçiler arasında da aynı görüşte olanlar vardır. Onlara göre bu beş şeyi Allah'tan başka kimse bilemez hatta bu konuda kişinin tahminde bulunması bile doğru değildir.⁹¹ Gaybın anahtarlarının insanın elinde olmaması onun gaybı bilmemesini gerektirir. Gayb aleminde olan şeyleri bilmek, onların ne zaman ve nerede meydana geleceğini tayin etmek Allah'a mahsustur. Gayb aleminden çıkıp şahadet aleminde gerçekleşecek hadiseleri erkene almak veya tehir etmedeki hikmet her neyse o hikmetin muktezası gereği, zamanı geldiğinde peyderpey meşiyet-i ilahiye taalluk edip şahadet aleminde ibraz edecek de O'dur. Kur'an'da "*Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilemez.*"⁹² buyuruyor ki, bu ayet-i kerimedeki "mefatihü'l-gayb" ibaresi, lokman suresindeki "*kıyamet vakti hakındaki bilgi ancak O'nun katındadır*"⁹³ ibaresiyle müfesserdir. Bu nedenle mevzubahis olan bu beş şeyi bilmek hiç kimsenin tama' edebileceği bir husus değildir. Muğayyebat-ı hamseden herhangi birini peygambere dayandırmadan bildiğini iddia eden kimse kâzibtir. Çünkü "ilm-i ğayb" Allah'a mahsus tur. "Zann-ı ğayb"a gelince ondan bahsetmekte bir beis yoktur. Zira zannın mertebesi ne olursa olsun hiç bir şekilde ilim mertebesine ulaşamaz. Çünkü tayin ifade etmez.⁹⁴

Maturidi, muğayyebat-ı hamse olarak bilinen beş şeyin hakikatinin bilinemeyeceğini, ancak kısmen bilinen taraflarının olabileceğini söyler. Mesela Maturidi'ye göre "*rahimlerdekini Allah bilir*" ifadesinden kasıt ceninin ana rahminde geçirdiği evreleri, bir halden diğer hale geçerken ve her an meydana gelen değişiklikleri O bilir. Rahimlerde olanın erkek veya dişi olduğunu bilmenin mümkün olduğunu belirtir.⁹⁵ Onun on bir asır önce, modern döneme uygun bir yorum getirmesi, Kur'an lafızları üzerine de yapmış olduğu dirayetli tahlillerin

⁸⁹ Zamahşeri, a.g.e, III/218.

⁹⁰ el-Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meani'l-Kur'an, Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1983, I/330.*

⁹¹ Ayni, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l Kari Şerh-i Sahih-i Buhari, Daru'l-Fikr, Beyrut, Trsz, IVII/313,*

⁹² En'am, 6/59.

⁹³ Lokman, 31/34.

⁹⁴ Ahmet Naim, *Sahih-i Buhari Muhtasari, Tecrid-i Sarih Tercemesi, TDVY, Çev. Ahmet Naim, 1987, III/311.*

⁹⁵ Maturidi, a.g.e., IV/80.

sonucu olarak açıklanabilir.⁹⁶ Fahreddin er-Razi de bazı müfessirlerin muğayyebat-ı hamse olarak kabul edilen beş bilinmeyeni Allah'a tahsis edip bunları O'ndan başka kimsenin bilmediğini söylemenin doğru olduğunu fakat ayetin anlatmak isteğinin bu olmadığını çünkü Allah'ın sadece bunları bildiğini söylemenin doğru olmayacağını belirtir. Ayetin sonunda ‘*Şüphesiz Allah, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.*’ Buyrulmaktadır. Allah Teâlâ ilk önce ilmini, “ *o saatin (kıyametin) bilgisi, şüphesiz ki Allah katındadır*” cümlesiyle bu ayette bahsedilen hususlara ait olarak zikr edilince, bunun akabinde ilmin sadece bu hususlarda olmadığını, aksine kendisinin her halukârda mutlaka her şeyi bilen bir zat olduğunu, ilminin sadece bu şeylerin zahiriyle ilgili bir şeyde olmayıp, aksine her şeyin batınına, künhüne ilmi ulaşan, her şeyin aslından haberi olan bir zat olduğunu bildirmiştir. Mesela Nuh tufanı zamanında, bir kum yığıntısında bulunan ve rüzgârın defalarca doğudan batıya taşıdığı kum tanesini ve onun nerede olduğunu bilir. Ama başkaları bunu bilemez. Yine Allah bunca yıl sonra, hiç kimsenin ayak basmadığı bir çölde bulunan bir zerreyi bilir ama başkaları bunu bilemez.⁹⁷ Râzî, Allah'a sadece beş şeyin bilgisini özgü kılmanın hem maksada uygun olmadığını hem de bunun bir mantığının olmadığını belirtir.⁹⁸ Anlaşılan o ki Râzî, muğayyebat-ı hamse olarak isimlendirilen beş maddeden hiçbirini gayb kapsamından çıkarmamış ve konuya Allah'ın kudreti açısından yaklaşmıştır.⁹⁹

Klasik dönem müfessir ve hadiscileri ayet-i kerimeyi zamanın şartlarına uygun olarak yorumlamışlardır. O dönemde insanların merak ettikleri şeylerden bir tanesi de doğacak olan çocuğun cinsiyetinin ne olacağıydı. O gün için bunu net olarak bilmek mümkün olmadığından, ‘*rahimlerdekini Allah bilir*’ ifadesini “rahimlerdekinin erkek mi, dişi mi olduğunu Allah'tan başka kimse bilemez” şeklinde anlamışlardır. Halbuki ayetin bu kısmında bir hasır ifadesi yoktur. Böyle bir yoruma gitmenin temelinde sebep-i nüzul olarak kabul edilen hadisin zahirine bağlı kalmak ve te'vil yoluna gitmemek; ayeti kendi zamanının bilimsel gelişmeleri seviyesinde anlamak, gayb hakkındaki bakış açıları gibi nedenler gösterilebilir.

⁹⁶ Polat, Selahaddin, “Maturidi'ye Göre Gayb Meselesi”Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Ebu Mansur el- Maturidi Konferansı, 1986,Kayseri, V1/114; DİA 32/568-

⁹⁷ Razi, a.g.e.,XXV/165.

⁹⁸ Çelebi, a.g.m, DİA, xxxi/375.

⁹⁹ Gezer, a.g.m.,s,14.

Maturidi, Razi ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî¹⁰⁰ gibi kelimciler ise meseleye kelami açıdan yaklaşarak muğayyebat-ı hamsenin gerçekte bilinemeyeceğini ancak bazı hesap ve kıyaslar yaparak kısmen bilineceğini söylemişlerdir. Yani onlar mutlak gayb ve izafi gayb olarak meseleyi ele almışlar ve daha tutarlı ve makul bir izah yaparak asırlar öncesinden muğayyebat-ı hamsenin kısmen bilineceğine kapı aralamışlardır.

3.Çağdaş Müfessirlerin Ayet Hakkındaki Yorumu

Klasik dönem müfessir ve hadiscilerin aksine Maturidi, Razi ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî gibi kelimciler muğayyebat-ı hamse olarak bilinen beş şeyin hakikatının bilinemeyeceğini ancak kıyas ve nazar yoluyla kısmen bilinebileceğini kelami bakış açısıyla izah etmişlerdir. Ancak genel olarak klasik dönemde müfessir ve hadiscilerde muğayyebat-ı hamsenin bilinemeyeceği görüşü hakimdir. Mâtürîdî, muğayyebât hadisine te'vil ehlinde bazılarının kanaati olarak ikinci derecede yer vermekle yetinmiştir.¹⁰¹Onun bu kanaate sahip olmasının nedeni, hadiste muğayyebatın kısmen bilineceğine dair açık kapı bırakılmaması olduğu kanaatindeyiz. Çünkü kelimciler izafi gaybın insanın bilme sınırları için de olduğunu kabul ederler. Bu nedenle O ayeti incelemiştir. Razi de maturidi'yle aynı kanaattedir. Ona göre muğayyebat beş tane değil daha fazladır. O konuya Allah'ın kudreti açısından yaklaşmakta dır. Âyet açıkça kıyamet vaktinin Allah'tan başkası tarafından bilinemeyeceğini ve mutlaka gerçekleşeceğini haber vermektedir.¹⁰²

Çağdaş müfessir ve İslam düşünürleri gaybın sayısı hakkında klasik dönem müfessir ve hadiscilerden farklı düşünmektedirler. Kıyamet saati, bir kimsenin nerede öleceği ve yarın ne kazanacağı bilgi sinin Allah katında olduğunu ve kimsenin bunları bilemeyeceğini ancak “Yağmuru O yağdırır, rahimlerdekini O bilir” ibarelerinde ise bir hasır ifadesinin bulunmadığını, dolayısıyla bunların ilmini

¹⁰⁰ en-Nesefî,Ebu'l-Berakat Hafizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Mektebetu Nezzar, s. 913, 2013, Beyrut.(MUTEZA BEDİR,Nesefî Md. DİA, XXXII/568, Nesefî'nin el-Umde adlı eseri Ehl-i sünnet akaidinin bir özeti olup Necmeddin en-Nesefî'nin akaid'inden büyük ölçüde etki len mekle birlikte ondan biraz daha ayrıntılıdır. Medrese öğrencileri için giriş niteliğinde bir çalışma o lan bu metni W.Cureton The Pillar of Creed adıyla İngilizce'ye çevirmiş ve Arapça'sıyla birlikte yayım lamıştır (London 1843). Ayrıca Temel Yeşilyurt tarafından tahkik edilerek Türkçe çevirisiyle birlikte basılmıştır (İslâm İnancınınAna Umdeleri [“el-Umde” Tercümesi], Malatya 2000).el-Umde üzerine müelli fin kendi şerhi yanında pek çok şerh ve bir nazım çalışması yapılmıştır).

¹⁰¹ Çelebi, a.g.m, *DİA*, xxxi/374.

¹⁰² Gezer, a.g.m.,s,14.

Allah teâlâ kendinse tahsis etmesine rağmen başkalarının da bilmesine izin verdiği, bundan dolayı bilinmeyenlerin beş değil üç olduğunu söylerler.¹⁰³Günümüzde bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte tarihte bilinmeyen ve gayb olarak kabul edilen bazı şeyler bilinir hale gelmiştir. Bu durum etkisini Kur'an'ı anlamada da göstermiştir. Bu yüzden olsa gerek çağdaş müfessir ve düşünürler sebab-i nüzul olarak rivayet edilen hadisi fazla dikkate almamakta ve muğayyebat-ı hamseden artık ikisinin bilindiğini, bilinmeyenlerin sayısının beş değil üç olduğunu söylemektedirler. Onlara göre, erken dönem alimleri, kendi dönemini nazar-ı itibara alarak bu iki gayb meselesinde bugün için kabul edilemeyecek—çocuğun cinsiyetini ya da yağmurun yağış zamanı gibi- bazı hususları örnek olarak ileri sürmüşlerse de, ayetin anlam alanı tespit bu gibi dar sahalara hapsedilmemelidir. Burada herhangi bir gayb konusu mevcut olsa bile, bunun belirli dönemler için geçerli olduğunu söylemekte bir beis yoktur. Yani bu durum 1400 yıl önce bir gayb konusu iken bugün için artık gayb konusu olmaktan çıkmıştır.¹⁰⁴ Mesela Süleyman Ateş bilinmeyen şeylerin üç olduğunu iddia ederek şu açıklamalara yer vermektedir:

“Bu ayetten bilinmeyen şeylerin üç olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ikinci cümledeki “*Yağmuru O yağdırır*” deyiminde, yağmurun yağacağını O’ndan başkası bilmez anlamı yoktur. Bu cümlede yağmuru yağdırma işinin, Allah tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Yani O’ndan başkası yağmuru yağdırmaz, rüzgârı estirmez. Ama burada yağmurun yağacağını kimse bilemez, meteorolojik olayları kimse tahmin edemez anlamı yoktur.”¹⁰⁵

Celal Yıldırım da şöyle der “Rahimlerde olanı Allah bilir” ifadesi ana rahminde oluşan ceninin mü’min veya kâfir olacağını, iyi-yararlı veya kötü-zararlı olarak hayata gözlerini açacağını, cennetlik veya cehennemlikler arasında yer alacağını Allah bilir. Yoksa bazılarının sandığı gibi, kız veya erkek olacağını Allah bilir demek değildir. Nitekim günümüzde gelişen bilimsel araştırmalarla ceninin doğmadan kız veya erkek olduğu doğmadan önce tespit edile bilmektedir. Ama iyi-yararlı bir mü’min veya zararlı bir inkârcı olacağını ilim tespit edemiyor.¹⁰⁶

¹⁰³ Tabatabai, a.g.e., XVI/246.

¹⁰⁴ Polat, Ahmet Fethi, BDÜİFD, “Kur’an Ayetleri Işığında Gayb Bilgisi ve Muğayyebat-ı Hamse”, 2004, C.2, ss.17-62.

¹⁰⁵ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2014, VII/85-86,

¹⁰⁶ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, Anadolu yayınları, İzmir, 1991, IX/4776-77,

İzzet Derveze, Buhari'deki sebab-i nüzul olarak rivayet edilen hadiste beş hususun da Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği şeklinde ifade edilmesini anlamakta güçlük çektiğini söylemektedir. Beş bilinmeyenin muğayyebat-ı hamse olduğunu fakat “*yağmuru O yağdırır ve rahimlerdekini O bilir*” hususlarının insanlara tamamen kapalı şeyler olmadığını ve kısmen bileneceğini söyler.¹⁰⁷

Ayette yağmurun indirilişinin Allah'a isnadından söz ediliyor. Oysa müfessirlerin yorumlarında yağmurun ne zaman yağacağı gibi bir problem ihdas edilmiş. Bize göre “Yağmuru Allah indirir” ifade sinde bir problem yoktur ve burada bir şeyin bilinmesi veya bilinmemesi gibi bir epistemolojik meselenin varlığından söz edilemez. Teknolojik ilerlemeler sonucu yağmur bulutu oluşturmak suretiyle fevkalade mevzii olarak sınırlı bir bölgeye yağmurun yağmasını sağlamak da “*Yağmuru O indirir*” ibaresine bir zarar vermez. Çünkü alemi yaratan ve ona belli kanunları koyan, Allah'tır. İnsanlar Allah'ın koyduğu bu fizik kanunlar çerçevesinde bir şeyler yapabilmektedirler. Bu bakımdan ortada yüce Allah'ın alanına

açından bakmaktadırlar. İlyas Çelebi, Allah'tan başka herkesin bilgisi ta'limidir yani Allah öğrettiği ka darıyla bilir. Mutlak gaybı bilmek ise Allah'a aittir, diyerek Allah'ın bilgisine ve kudretine dikkat çekmektedir. Bizce de muğayyebt-ı hamse meselesi, Allah'ın bilgisi ve kudreti doğrultusunda ele alınmalıdır bu perspektifle meseleye yaklaşılmayıp sadece ayeti, rivayetlerin zahirine bağlı kalarak ve kelimeleri semantik açıdan tahlil ederek anlamaya çalışırsak bu eksik bir anlam verir. Aslında böyle bakılmadığı için yani kelami bir perspektifle ele alınmadığı için problem üretilmektedir. Kanaatimizce problemin çözümü için kelami bakış açısına ihtiyaç vardır.

4.Allah'ın Bilgisi

Kuran'ın açık beyanı ile sabit olan “Allah'ın bilen oluşu” İslam düşünürlerinin geneli tarafından kabul edilmiştir. Bilgi sıfatı yani Allah'ın bilgisi kelamcılar ve filozoflar tarafından ele alınmış bir konu dur. Allah'a has olan ilahi bilgiyi tam olarak anlamak mümkün değildir.¹⁰⁸ Allah'ın bilgisinin ezeli olma sın da kelam mezhepleri arasında tartışma yoktur. Filozoflar ve kelamcılar Allah'ın

¹⁰⁷ Muhammed İzzet Derveze, *Tefsiru'l-Hadis, Daru'l-İhyau't-Turasi'l-Arabi, Kahire, 1964, IV/263,*

¹⁰⁸ Gündoğar, Hamdi, “Erken Dönem İslam Düşüncesinde İlahi Bilgi”, Çıra yay. İstanbul, 2017,,s.63,

bilgisinin değişmeyeceği konusunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁰⁹Razi'ye göre Allah zatı gereği alimdir ve aynı anda bütün malumatı aynı ilimle bilir ve bu ilim değişmez. Yine bu ilim hudus ve mümkün ile nitelendirilmek sizin, Allah'ın zatının zorunlu niteliklerindedir. Mahlukatin ilmi O'nun ilmine nispetle bir zerre kadardır. İnsan bu zerre kadar olan ilimle Allah'ın uluhiyetinin sırlarını, vacip, caiz ve müstahil olan sıfatlarını bilir.¹¹⁰ İmam Şafii "Bütün mahlukatın ilmi Allah'ın ilim sıfatı kapsamındadır, ma'dum ve ma'dumun var olması durumunda ne olacağı gibi gayba ait bütün bilgileri O ilmiyle kuşatmıştır,¹¹¹ der. Mutlak gaybı bilmek imkân dahilinde değil, ama gerek bilimsel yollarla veya kıyasi yöntemlerle olsun, gerek se rüya veya keşif gibi yöntemlerle olsun izafî gaybı bilmek mümkündür., Bu da yüzde yüz kesin olmadığı için, zanni bilgi değerindedir. Kur'an bu durumu şöyle ifade eder: "*Hak karşısında zan hiçbir şey ifade etmez. "Ey mü'minler zannın çoğundan kaçınınız."*¹¹² Dolayısıyla izafî gaybın bağlayıcı bir yönü yoktur ve muğayyebat-ı hamse olarak kabul edilen ayette geçtiği gibi bu beş şeyi Allah'tan başka kimse bilmez derken kesin olarak bilmez, şeklinde anlamamız daha uygun olur. Çünkü Allah'ın bilgisi mut lak ve ezelidir, bizim bilgimiz zannidir. Meseleye bu şekilde yaklaştığımız zaman problem olmadığı görülür.

5. Ayetle Hadisin Uzlaştırılması

Muğayyebat-ı hamse olarak kabul edilen hususları ihtiva ettiği kabul edilen ayetin sebab-i nü zulü olarak rivayet edilen hadis ışığında anlamak her ne kadar problem teşkil ediyorsa da bazı İslam alimleri ayet ve hadisi uzlaştırmak gerektiğini ve ikisinin beraber anlaşılmasının makul ve tutarlı olduğu nu savunmuşlardır. Bunu savunanlardan bir tanesi bir tanesi Reşit Rıza'dır. O Kur'an'ın ifadesiyle" *Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey rabbinden gizli kalır. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık (Levh-i Mahfuzda) bulunmasın.*"¹¹³ Bazı İslam alimlerine göre de Allah, muğayyebat-ı hamse'yi kesin ve tafsili bir ilimle insanlar da zanni ve eksik bir bilgiyle bilirler.Zan ise ilim değildir. Çünkü ilim şüphesiz olan

¹⁰⁹ Bozkurt, Mustafa, *Zat-Sıfat İlişkisi Bağlamında İlahi Bilgi*, Hikmet Yurdu, Yıl: 7, C: 7, Sayı: 13, Ocak – Haziran 2014/1, ss. 127 – 141.

¹¹⁰ Razi,a.g.e.,XXII,s.8-9.

¹¹¹ Şafii,Ebu Abdillah Muhammed b. İdris, Fıkhü'l-Ekber, Matbaatu Hadatu'l-Kadim, Kahire. Trsz.,s.13, ,

¹¹² Hucurat, 49/12.

¹¹³ Yunus, 10/61.

de mektir.¹¹⁴ Yani sebep-i nüzul olarak rivayet edilen hadiste geçen “muğayyebat-I hamse’yi Allah’tan başka kimse bilmez” ifadesinde, ilk anda insanın hiçbir şekilde onu bilmeyeceği anlaşılabilir halbuki izafi olarak onu bilebilir. Mesela ceninin durumu doğmadan önce ultrason cihazıyla bilinebilir ama bu her zaman için doğru çıkmayabilir. Her zaman doğru çıkmadığından ultrasonun verdiği bilgiye izafi bilgi diyoruz ve hadis bunu bilgi olarak ifade etmiyor bu nedenle ‘‘muğayyebat-ı hamse’yi Allah’tan başka kimse bilmez” diyor. Maturidi’nin ifadesiyle mahiyet olarak bilemez ancak izafi olarak bilebilir. Öyleyse ayet ve hadis arasında bir tezat yok aksine bir uyum vardır; denilebilir

D.AYETİN İÇERİĞİ

1) KIYAMETİN KOPMA ZAMANI

Kıyametin kopmasına dair bazı alametler Hz. Peygamber tarafından beyan edilse de kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi ancak Allah’ın yanındadır. Bu bilgiye ne melekler ve ne peygamberler müttali değildir, çünkü o mutlak bir gaybdır. Söz konusu ayet aslında müşriklerin kıyamet ve ahiret vadini Rasulullah’tan duyduklarından beri tekrar sordukları, kıyametin ne zaman kopacağı sorusuna verilen ce vaptır. “*Kıyametin vaktiyle ilgili bilgiye yalnız Allah sahiptir.*” Şeklindeki ilk cümle sorunun asıl cevabıdır. Ayette geçen diğer hususlar, baş tarafın anlaşılması için zikredilmiştir. Yani ey insan sen yarın ne kazanacağını ve ne zaman öleceğini bilmezken, ahiretin ne zaman kopacağını nasıl bileceksin.¹¹⁵ Peygamberimiz kıyametin ne zaman kopacağına dair bazı alametleri bize bildirmiştir. Mâtürîdî, kıyametin kopma zamanıyla ilgili bilgiyi, kıyametin kopma zamanından başka onun mahiyeti, boyutları ve süresi olarak kabul etmiştir.¹¹⁶ Yani Maturidi’ye göre mutlak gayb olan kıyamet saatinin bile belirtileri olabilir ama bu onun mahiyetini bilmemiz anlamına gelmez. Nitekim Peygamberimiz kıyametin bazı alamet lerini şu şekilde haber vermiştir.

1-İsa’nın Nüzulu¹¹⁷

2-Yahudilerle savaş¹¹⁸

3-Deccal’ın çıkması¹¹⁹

¹¹⁴ Elmalılı, a.g.e.,s.,280.

¹¹⁵ Mevdudî, Ebu’l-Ala, *tefhimu’l-Kur’an*, İnsan yay. İstanbul, 1987, IV/308,

¹¹⁶ Maturidi,a.g.e.,4/81.

¹¹⁷ Buhari, a.g.e. VI/532.

¹¹⁸ Buhari, a.g.e. VIII/342.

4-Malın çoğalması¹²⁰

5-Doğudan batıya doğru ilerleyen ateş¹²¹

6-Fırat nehrinin suyu kuruyup altından hazine çıkması¹²²

7-İki büyük İslam ordusu birbiriyle harb etmedikçe¹²³

Rivayetlerde belirtilen kıyamet alametlerinin sayısını çoğaltmamız imkân dahilindedir. Ancak bu kadarla iktifa etmeyi uygun gördük. Bu alametler vukuu bulduğunda kıyametin yaklaştığını anlayabiliriz fakat kıyametin kopma saatini bilemeyiz. Muğayyebat-ı hamse olan hususlar izafi olarak bilinirler bunu bu şekilde yapan Allah'tır, ancak bu uluhiyet alanına bir müdahale değil aksine sünnetullahı bilmek ve keşfetmektir.

2) YAĞMURU ALLAH YAĞDIRIR

“Yağmuru O yağdırır” ibaresinde Allah'ın gücüne ve kudretine vurgu vardır. Çünkü İslam'dan önceki dönemde Araplar yağmurun yağmasını Allah'tan başkasına atfediyorlardı. Buhari'de geçen bir rivayete göre “Kim Allah, rahmetiyle üzerimize yağmur yağdırdı derse O'na iman etmiştir; kim de faklan yıldız üzerimize yağmur yağdırdı ders yıldızla iman etmiştir.”¹²⁴ Bu hadiste Allah'tan başka kimsenin yağmur yağdıramayacağına ve aksi halde uluhiyet alanına müdahale olduğunu ifade eder.

Muğayyebat-ı hamse olarak kabul edilen hususlardan olan ve üzerinde tartışılan konulardan biri “Yağmuru O yağdırır” konusudur. Erken dönem müfessirleri ayetin kast etmediği bir anlamı ayete yükleyerek adeta ayetle ilgili bir problem ihdas etmişlerdir. Çünkü “yağmuru O yağdırır” ifadesinden yağmurun ne zaman yağacağı anlamı çıkartılamaz. Çağdaş müfessirler, teknolojik gelişmeler sonucunda meteorolojinin yağmurun ne zaman yağacağını önceden bildirmesinden dolayı bu konunun artık gayb olmaktan çıktığını iddia etmektedirler. Ayrıca yağmur bombası atarak yağmur yağdırmanın, “yağmuru O yağdırır” ilkesine halel getirip getirmediğini sorgulamaktadırlar. Maturidi, ayette yağmurun “matar” olarak değil de

¹¹⁹ Buhari, a.g.e. VI/240.

¹²⁰ Buhari, a.g.e. V/144.

¹²¹ Buhari, a.g.e. IX/179.

¹²² Buhari, a.g.e. XII/304.

¹²³ Buhari, a.g.e. XII/306.

¹²⁴ Buhari, a.g.e. II/920.

“gays” olarak telafuz edilmesi Allah’ın rahmetine delalet eder çünkü insanoğlu bir çaba sarf etmeden Allah onlara yağmur yağdırıyor, der. Maturidi’ye göre yağmurun yağması Allah’ın hikmetine, kudretine ve rahmetine delalet eder.¹²⁵

Bugün teknolojik gelişmeler sonucunda yağmurun ne zaman yağacağını önceden bilmek ve yağmur bombası atarak yağmur yağdırmak acaba uluhiyet alanına bir müdahale değil midir?

Allah teâlâ yağmurun ne zaman yağacağını kesin olarak bilir ancak insanın yağmurun ne zaman yağacağını bilimsel olarak bilmesi kesin değil aksine tahmin derecesinde bir bilmedir. Aynı zamanda yağacak yağmurun ne kadar yarar veya ne kadar zarar vereceğini Allah’tan başka kimse bilmez. Bu durum Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir. *”Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O’dur. Sonunda onlar(o rüzgârlar) ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevk ederiz. Orada suyunu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız.”*¹²⁶ Maturidi’ye göre Allah Teâlâ yağmur yağdırmadan önce rüzgârlar gönderip bulutları hareket etmekle yağmurun önceden yağacağını haber vermektedir ki bu da yağmurun yağacağını önceden bilinmesinin ayetle çelişen bir durum değil aksine Allah’ın insan oğluna hikmetini düşünmesi için gösterdiği bir sünnettullahtır.¹²⁷ Allah Teâlâ’nın yağmur yağdırma sı rüzgârlar çıkartıp bulutları sevk etmesiyle olur ki bunu O’ndan başkasının yapması mümkün değildir. Bunu yapmak O’nun alanına müdahale etmek olur. Yani insan yağmur yağdırma konusunda gökyüzü ne hükmedemez. Suni yağmur yağdırmak ise gerçek yağmur yağdırmaya benzemez, tıpkı bir çift çinin tarlasındaki bitkileri sulamasına benzer. Suyu döker ve bekler burada onun imal ettiği hiçbir şey yoktur. Allah’ın verdiklerini kullanmaktadır.¹²⁸ Yağmur yağdırmak Allah’ın iradesiyle olmaktadır, bu nedenle bir kimsenin üzgârları çıkartarak bulutları sevk etmesi ve bu şekilde yağmur yağdırması asla mümkün olamaz. Bu da ancak Allah’ın elindedir. Öyleyse “Yağmuru O yağdırır” hususunun teknolojik gelişmeler sonucu etkilendiği endişesi taşımak yersiz bir endişedir.

¹²⁵ Maturidi, a.g.e., 4/81.

¹²⁶ A’raf, 7/57.

¹²⁷ Maturidi, a.g.e., 2/247.

¹²⁸ Âmuş, ag.e., 340.

3) RAHİMLERDE OLANI ALLAH BİLİR

Muğayyebbat-ı hamseden kabul edilen “*rahimlerdekini O bilir*” hususu da çağdaş müfessirlerin üzerinde tartıştığı bir konudur. Erken dönem müfessirleri, ise “*rahimlerdekini O bilir*” ifadesini rahimlerdekinin erkek mi dişi mi olduğunu Allah bilir, şeklinde anlamışlardır. Ancak teknolojik gelişmeler sonucu doğmadan önce ceninin cinsiyetinin belli olmasıyla bu hususun gayb olmaktan çıktığını iddia etmektedirler. Maturidi, ceninin mahiyetinin yani her evrede ve her an geçirdiği değişikliğin bilineme yeceğini ancak cinsiyetinin bilinebileceğini söyleyerek erken dönem müfessirlerinin iddia ettikleri gibi bir anlamın ayetten çıkartılamayacağını söylemiştir.¹²⁹ Çağdaş müfessirlerin iddia ettiği gibi bu hususun gayb olmaktan çıktığını iddia etmek de tutarlı bir izah değildir. Çünkü ceninin cinsiyetinin bilinmesi onun tamamen bilinmesi demek değildir, hatta bu ayetin anlamını sınırlandırmaktır. Ayetteki “ma” lafzı “men” şeklinde anlaşılmalıdır. “Ma” soyut şeyleri kast ederken, “men” somut şeyleri kasd eder. Bu da bize Allah’ın sadece cinsiyeti değil, kaderini, said veya şaki olmasını da bildiği anlamına gelir. Bilimin Ceninin cinsiyetini bilmesi Allah’ın alanına müdahale değil aksine O’nun koyduğu sünnetullahı bilmek, keşfetmek ve ona uymak tır.¹³⁰ Bilim ceninin cinsiyetini yüzde yüz bir kesinlikle bilemiyor. Tüp bebekte de cinsiyeti belirleme konusunda yüzde yüz başarılı olunmamaktadır. Kur’an cinsiyeti belirlenmenin Allah’ın uhdesinde olduğunu belirtiyor. “*Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.*”¹³¹ Eğer cinsiyeti belirlemek bilimle mümkün olsaydı dünyanın demografik dengesi değişirdi.

4) KİŞİNİN YARIN NE KAZANACAĞININ BİLİNMEMESİ

Ayette geçen “kesb” kavramı lugatte, “Bir menfaat elde etmeye veya bir zararı defetmeye yöneltilen fiil”¹³² anlamına gelir. Kur’an’da da şu anlamlarda kullanılır: “*Allah sizi yeminlerinizdeki yanılma dan dolayı sorumlu tutmaz. Sizi,*

¹²⁹ Maturidi, a.g.e., 4/81.

¹³⁰ Âmuş, ag.e., 340.

¹³¹ Şura, 42/49.

¹³² Cürçani, Muhammed Seyyid Şerif, *et-Ta’rifat, Thk. Sıddık Mişevi, Daru’l-Fazilet, Kahire., S.154.*

*kalplerinizin kesb ettiklerinden (kazandıklarından) sorumlu tutar.*¹³³ Burada kesb, kalbin içinden bir niyet taşıyarak yaptığı şey, “*Kendi kesbinizin (yaptığınızın) cezası olan azabı tadın.*”¹³⁴ Ayetinde ise kesb, çalışma ve amel anlamında kullanılmıştır. Böylece kavram, Kur’an’da kişinin iradesinin kendisine sorumluluk kazandıracak biçimde ortaya çıkması ve harekete geçmesi anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Ancak günümüzde kişi belli bir ücret karşılığı çalıştığı için, günlük kazancının ne kadar olduğunu bilmektedir, bu durumun “*kişi yarın ne kazandığını bilemez*” hususuyla çeliştiği sanılmaktadır. Halbuki Kur’an’ın ifadesine göre “kesb” sadece maddi olarak kazanılan şeyler değil aynı zamanda hayır ve şer olarak kazanılan soyut şeylerdir. Aylık veya haftalık veya günlük ücretle çalışanların ertesi gün ve ya hafta veya sene ellerine geçecek ücreti bilmek veya bunun alışılacağı biçimde belli olması dini anlamdaki gaybı bilme anlamına gelmez. Kişinin yarın ne kazanacağı izafi bir gaybtır, İzafi gayblerin de zamanla veya bilimsel keşf ve icatlarla veyahut belli ortam ve şartlarda gayb olmaktan çıkmaları da ima mümkündür.¹³⁵ Maturidi’ye göre bir kimse yarın hayır veya şer olarak gelecekte ne kazanacağını bilemez. Bu durum Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir; “*Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir siz bilemezsiniz*”¹³⁶ “Kişinin yarın ne kazanacağı” sadece dünya için değil aynı zamanda ahiret için de düşünülmelidir. Kur’an’da yarın (Ğed) ahiret için de kullanılmaktadır. “*Ey iman edenler! Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, herkes yarın için ne kazandığına baksın!*”¹³⁷ Ayette “kesb” kazanma ifadesinin kullanılmış olması da son derece önemlidir; çünkü Kuran’ın birçok ayetinde bu ifade, yalnızca Allah’a nispet edilen bir takdirden ziyade insanların kendi özgür tercihlerini ve buna bağlı olarak ortaya çıkan neticeleri vurgular. Yani bu açıdan bile Kuran, insanların tembelliklerine herhangi bir mazeret bulmalarının önünü kesmiştir.¹³⁸ Bir kimsenin yarın ne kazanacağı hususu hayır veya şer olması açısından gayb meselesidir ancak zaman geçtikçe anlaşıldığı için mutlak gayb değil izafi gayb olur. Kesb, kelimada sadece maddi şeyleri kesb etmek değil aynı zamanda soyut şeyleri kazanma anlamında da kullanılır. Sonuç olarak ayetin anlamını sadece

¹³³ Bakara, 2/225.

¹³⁴ A’raf, 7/39.

¹³⁵ Uludağ, a.g.m.,s.78.

¹³⁶ Bakara, 2/216.

¹³⁷ Haşr, 59/18.

¹³⁸ Polat,a.g.m.,s.66.

maddi şeyleri kazanmak olarak düşünmemeliyiz bu durumda ayetin anlamını daraltmış oluruz. Böyle bir yanılgıya düşülmediği zaman ayetin günümüz şartlarıyla hiç çelişen tarafının olmadığı görülecektir.

5) KİŞİNİN NEREDE ÖLECEĞİNİ BİLEMEMESİ

Ecel meselesi Maturidi ve Eş'ari kelamcılarının Allah'ın ilmi ve takdiri açısından yaklaştıkları bir konudur.¹³⁹ Ecel, Allah'ın takdirine bağlı olup, ne zaman ve nerede geleceği gayb konusudur. Kişinin nerede öleceği hususunda fazla bir tartışma olmamasına rağmen ölmek üzere olan bir kimsenin nerde öleceği az çok bilindiği için, bu durum ayetin anlaşılmasında bazı istifhamların akla gelmesine yol açmıştır. Bir kimsenin hangi kıt'ada, ülkede, bölgede, beldede, yerleşim biriminde veya hangi noktada öleceğinin gayb meselesi olması da böyledir. Yeni ve sağlıklı doğan bir bebeğin ne kadar yaşayacağı ve nerede öleceği gayb olsa da, ölmek üzere olan bir kimsenin öleceği yer artık az çok bellidir. Buradaki gaybı bilme meselesini zaman faktörü ile tahsis etmek gerekir.¹⁴⁰ Yani önceden nerede ve ne zaman öleceği belli değilken sonra zamanı gelip belli olduğundan dolayı bu konuya izafi gayb diyebiliriz. İnsanın ne kadar yaşayacağı, nasıl, nerede ve ne zaman öleceği Allah'ın mutlak ilminde mevcuttur.¹⁴¹ Yüce Allah'ın ilminde insanın ne kadar yaşayacağı ve ne zaman öleceği belli ve değişmez ise de bizim ilmimiz açısından değişebilir. Yüce Allah bütün canlılara belli bir yaşama potansiyeli vermiştir. Ancak bu potansiyel çevre, beslenme, gıda ve başka pek çok şarta bağlı olarak artıp eksilebilmektedir.¹⁴² Her insanın nerede öleceği bilinmezse de bazı insanların mesela bitkisel hayat yaşayan birinin nerede öleceği artık bellidir. Buradan hareketle Maturidi'nin dediğini tekrar ederek deriz ki muğayyebat-ı Hamse mahiyet olarak değil ama nisbi olarak bilinebilir.

SONUÇ

¹³⁹ Karadeniz, Osman, "Ecel Üzerine", Anadolu yay, İzmir, 1992, s.23,

¹⁴⁰ Uludağ, a.g.m.s.28.

¹⁴¹ şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, "Kelam", SÜİFY, Konya, 1988.,s.250,

¹⁴² Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, "Sistematik Kelam" Medipres yay. Malatya.,2012, s.312,

Gayb, duyular üstü alemin bilgisi ve geleceğe ait bilgidir. Gayb yok olan değildir, aksine var olup örtü lü olandır. Gayb bizim için vardır, Allah için böyle bir şey düşünülemez. Kelamcılar gayb meselesine ontolojik ve epistemolojik olarak yaklaşmışlardır. Gayb ile iman arasında yakın bir ilişki vardır Çünkü iman gaybi varlıklara inanmakla başlar. Bu nedenle İslam dini ve bütün ilahi dinlerde gayb önemli bir yer tutar. Kur'an, "gayba inanmayı" mü'minlerin bir vasfı olarak kabul eder ve Allah'tan başka kimse gaybı bilmez, diyerek gaybı bilmeyi Allah'a tahsis eder. Ancak yüce Allah, dilediği elçilerine vahy yoluyla gaybi bildirebileceğini de Kur'an'da haber vermektedir. Yani Allah bildirmediğçe Peygamberlerin bile gaybı bilemeyeceği anlaşılmaktadır. Peygamberlerin Allah'ın izni olmadan gaybı bilmemesi demek, hiçbir insanın gaybi bilemeyeceği anlamına gelir. Zemahşeri ve Maturidi bu görüşü benimserken, Gazali ve Razi gibi kelamcılar ile İbn-i Haldun Allah'ın riyazette ileri gidenlere ledün ilmi vererek onlara gaybın kapılarını açtığını söylemektedirler. Kelamcılarının ve İslam alimlerinin gayb hakkında farklı düşünceleri, onların gaybı farklı tanımlamalarından kaynaklanmaktadır. Maturidi'nin ifadesiyle gayb, mahi yet olarak bilinemez ancak Allah'ın tabiata koyduğu sünnetullahı bakarak ve izafi olarak bilinebilir. Yani gaybı tam olarak bilemeyiz ancak kısmen bilebiliriz. İslam düşüncesinde gayb ikiye ayrılmıştır. Mutlak gayb ve izafi gayb. Mutlak gayb sadece Allah'ın bildiği gaybi bilgilerdir. Allah'ınzâtı ve kıyamet saati gibi. İzafi gayb ise bir yönüyle şهادet alemine ait bilgilerdir. Mesela Alinin ne zaman öleceği gaybdır, ama Ali ölünce bu bilgi gayb olmaktan çıkar. Zamanla değişen bilgiler izafi gayba girer.

18. Yüz yılda pozitivistin gelişmesiyle metafizik varlıklara inanmak dışlanır hale geldi. Pozitivistin görünen alemdeki varlıkların gerçek olduğunu ve bunun dışında bir varlığın kabul edilemeyeceğini savunur. Batıda bilim ve teknolojinin gelişmesiyle daha önce bilinmeyen bazı şeyler bilinir hale geldi. Mesela meteorolojinin gelişmesiyle yağmurun ne zaman yağacağı önceden bilinir hale geldi yine aynı şekilde doğmadan önce çocuğun cinsiyeti ultrason ile bilinir hale geldi. Lokman suresinde geçen "*Kıyamet vakti hakkındaki bilgi ancak Allah'ın katın dadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerdekini O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez.*" bu ayetin sebeb-i nuzulü olarak Buhari'de geçen rivayette de bu beş şeyin muğayyebat-ı hamse olduğu belirtilmektedir. Bu rivayet ışığında ayeti ele alan erken dönem

müfessirleri, ‘yağmurun ne zaman yağacağını ve rahimlerdekini erkek mi dişi mi olduğunu an cak O bilir’ şeklinde anlamış ve tefsir etmişlerdir. Günümüzde bu iki husus da teknolojik gelişmelerle bilinir hale gelince çağdaş müfessir ve düşünürler Kur’an’ın gayb dediği bu iki hususun artık gayb olmaktan çıktığını ve gaybın muğayyebat-ı hamsenin beş değil üç olduğunu savunmaktadırlar.

Kanaatimizce erken dönem müfessirlerinin ayete yükledikleri anlam, ayetten çıkartılabilecek tek anlam değildir. Zaten bu anlam ayetin kapsamını daraltmaktadır. Ancak şunu da söylemeliyiz ki ayet çağdaş müfessirlerin anladığı şekilde anlaşılırsa bu da ayetin anlamını daraltır. Çünkü bilim sadece biyolojik olarak onu tanıyabiliyor. Doğacak o kimsenin geleceğini, kazancını, ne zaman ve nerde öleceğini, said veya şaki olacağını bilemez. Öyleyse insanın kendisine kapalı olan şeyleri bilimsel yollarla bilmesi tam bir bilme olamaz yani izafi olarak bilir ama mutlak olarak bilemez. Bu uluhiyet alanına müdahale olur. Problemin çözümünde başta maturidi olmak üzere kelamcılarının yorumunu daha isabetli buluyoruz. Onlara göre muğayyebat-ı hamseden kasıt Allah’ın kudretine dikkatleri çekmektir. Bu şekilde bakıldığında lafızlara takılmadan, verilmek istenen mesaj kolaylıkla ve daha iyi anlaşılacaktır. Aynı zamanda Kur’an’ın gayb dediği hiçbir konunun zaman içinde gayb olmaktan çıkmadığı görülecektir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Halis, *Kur’an’da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şule Yay.,İstanbul,1993.

Âmûş, Bessam Ali Selame, *el-İman bi’l-Ğayb,Daru’l-Me’mûn, Amman, 2009*

Aydın, Hasan, “İslam Felsefesinde Rüya Kuramı”, *OMÜİFD*,2007, Samsun

Alusi, Şihabuddin Seyyid Mahmut, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim ve Seb’u’l-Mesani, Daru’L- İhyai Turasi’l-ArabiXXI/109*,Trsz, Beyrut,

Aydın, Ali Arslan,”GörülmeYen Yaratıklardan Cin ve Şeytan,”*Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*,1968,C.7, sayı: 75,

s.190

Ayni, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetu’l Kari Şerh-i Sahih-i Buhari*, Daru’l-Fikr, Trsz, Beyrut,

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat,2014,İstanbul,

Beydavi, Abdullah b. Ömer Nasuriddin, *Envaru't-Tenzil ve Envaru't-Te'vil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye,Beyrut,1999

Buhari, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari Muhtasarı, Tecrid-i Sarih Tercemesi*, TDVY, Çev. Ahmet Naim, 1987.Ankara

Bozkurt, Mustafa, “Zat-Sıfat İlişkisi Bağlamında İlahi Bilgi,” *Hikmet Yurdu, Düşünce—Yorum Soysal Bilimler*

Aştırma Dergisi,C.7, Say.13,2014,ss.127-141

Cürcani, Ali ibn-i Muhammed eş-Şerif, *Mu'cemu't-Ta'rifat*,Daru'l-Fazilet,Trsz,Kahire.

Cevheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed,*Tehzibu'l-Luğa*, Daru'l-Mensur,, 1956,Mısır

Çelebi, İlyas, “Muğayyebat” Mad.,*DİA*, xxxi/374.

....., ..Gayb” Md.,*DİA*, XXIII/407.

.....,İslam İnancında Gayb Alemi, Ensar Neşriyat,İst., 2007, s.82 .

.....“Rüya” Mad., *DİA*, XXXV/309

.....“Kur'an-ı Kerim'de İnsan Cin Münasebeti”, MÜİFD, Say, 15, s.181.

.....“Kâhin” Mad.,*DİA*, XXIV/171.

Derveze, Muhammed İzzet, *Tefsiru'l-Hadis*,Daru'l-İhyau't-Turasi'l-Arabi, IV/263,1996,Kahire,

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Feza Yayınları, Trsz, İstanbul.

Feyruzabadi, Mecduddin, *Kamusu'l-Muhit*, Daru'l-Maarif, Trhsz,Beyrut,

Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meani'l-Kur'an, Alemu'l-Kutub*, 1983,Beyrut.

Ferahidi, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2003 ,Beyrut.

Gazali, Muhammed b. Muhammed b. Ahmet, *İhyau Ulumi'd-Din, Terc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir yay, 1974.*

İstanbul.,

Gezer, Süleyman, " Lokman Suresinin 34. Ayeti Çerçevesinde Tefsirde Bir Mahiyet Sorgulaması", HÜİFD, 14/27, ss, 6-21

Gündoğar, Hamdi, "Erken Dönem İslam Düşüncesinde İlahi Bilgi", Çıra yay., 2017, İstanbul

Harman, Ömer Faruk, "Kâhin" Md., *DİA*, XXIV/171.

Harputi, Abdullatif, *Tenkihu'l-Kelam Fi Akaid-i Ehli'l-İslam* (Kelam İlmine Giriş), Yayına hazırlayan Fikret

Karaman, Çelik yay., İstanbul, 2016, s.257

Hulusi Arslan-Mustafa Bozkurt, *Sistemik Kelam* Medipres yay, 2012, Malatya

..... "Maturidi'ye Göre Evren ve İnsanın Yartılış Hikmeti", Hikmet Yurdu İmam Maturidi ve Maturidilik Özel Sayısı, Say.4, 2009, ss.71-90.

İbn-i Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, trsz, Beyrut,

İbn-i Haldun. Muhammed bin Abdurrahman, *Mukaddime*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986

İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Daru't-Tayyibe li'n-neşr, 1996, Riyad.*

İsfahani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, Rağıb, *el-Müfredat*, Beyrut.

Kasımı, Muhammed Cemaleddin, *Tefsiru'l-Kasimi-Mehasinu't-Te'vil*, 1958, Kahire,

Kılavuz, Ahmet Saim, CİN Mad., *DİA*, VIII/8.

Kuşeyri, Ebu'l-kasım Abdülkerim b. Hevazin b. Abdülmelik, *Letaifu'l-İşarat*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1971, Beyrut

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. el-Ensarı, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye, 1938 Kahire,

Karadeniz, Osman, "Ecel Üzerine", Anadolu yay, İzmir, 1992, s.23.

Levent, Ethem, "Kur'an-ı Kerim'de Gayb Bilgisi", DİB Dergisi, XIII/4

Maturid, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *et-Te'vilatu'l-Kur'an*, Thk. Fatıma Yusuf Haymi, Müessesetu Risale, Beyrut, 2004.

Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-Mukatil b. Süleyman*, Müessesetu Tarihu'l-Arabi, 2002, Beyrut,

Mevdudi, Ebu'l-Ala, *tefhimu'l-Kur'an*, İnsan yay., 1987, İstanbul,

En-Nesefi, Ömer ibn-i Muhammed, *Akaidu'n-Nesefiyye, Sahife-i Osmaniyye Matbaası*, 1980, İstanbul

Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed, *Usulu'd-Din*, Mektebetu'l-Ezheriyeti't-Turas, Kahire, 2003

Polat, Selahaddin, "Maturidi'ye Göre Gayb Meselesi" Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü

Polat, Ahmet Fethi, BDÜİFD, "Kur'an Ayetleri Işığında Gayb Bilgisi ve Muğayyebat-ı Hamse", 2004, C.2, ss.17-62.

Er-Razi, Muhammed Fahreddin b. Dîyaüddin Ömer, *Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l-Fikr, 1981, Beyrut,

Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Daru'l-Menar, 1948, Kahire,

Şafii, Ebu Abdillah Muhammed b. İdris, *Fıkhu'l-Ekber*, Matbaatu Hadatu'l-Kadim., Trsz, Kahire.

şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, SÜİFY, 1988, Konya.

eş-Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Vefa, 1964 kahire,

Şintunavi, Ahmet, *et-Tenebbuu bi'l-Gayb*, Daru'l-Maarif, 2002, İskenderiye,

Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *El-Mizan Fi-Tefsiri'-Kur'an*, Müessesetu ilmi., 1998, Beyrut.

et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed ibn-i Cerir, *Tefsiru't-Taberi*, Müessesetu'r-Risale, VI/139, 1994, Beyrut.

Tehanevi, Muhammed Ali, *Keşşaf-ı İstilahat-ı Fünun*, Mektebet-u Lübnan,1996, Beyrut.

Uludağ, Süleyman, “Gaybın Bilinmesinde Keşf ve İlhamın Rolü,” *İSAM*, 2003, s.273.

Vahidi,Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmet, *Esbabu'n-Nüzul*, Daru ibn-i Kesir, Beyrut, 1988, s.289, Abdulfettah el-Kadı,

Esbabu'n-Nüzul,Trc.Salih Akdemir, Fecr Yay,Ankara

Yavuz, Yusuf Şevki, “İlham”, Md.,*DİA*, XXII/98. İsfahani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, Rağıb, *el-Müfredat*, Beyrut

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu yayınları,1991, İzmir,

Yavuz, Yusuf Şevki, “İlham”, Md.,*DİA*, XXII/98

Zamahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmut b. Ömer, *el-Keşşaf an-Hakaiki't-Tenzil*, *Daru'l-Mearif, trsz.*, Beyrut,